مدیریت شهری
شماره ۴۰ پاییز ۹۴
No.40 Automn 2015
۲۰۷-۲۳۶
زمان دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۱۲/۱۱ زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۴/۶/۱۳

تبیین اصول و معیارهای طراحی فضاهای بازداشتگاهی شهری با تاکید بر روانشناسی اجتماعی؛ موردپژوهی: معماری زندان

زیبا معصومی*- دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران جنوب، تهران، ایران

روزبه نقشینه - دکتری معماری، استادیار، هئیت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران غرب، تهران، ایران

چکیده

زندگی اجتماعی نیازمند امنیت است؛ امنیتی که ضامن فعالیت های سازنده اجتماعی، اقتصادی، و سیاسی به طور کلی توسعه ای است. امنیت خود به خود پدید نمی آید؛ چراکه در اجتماع عده ای هستند که این نعمت والا را مورد تعرض و تجاوز قرار می دهند و برای جلوگیری از تعرض این عده کنترل و نگهداری آنان ضرورت می یابد. زندان نقش نگهداری، کنترل و هدایت مجرمین را به عهده دارد تا اجتماع بتواند با امنیت و سلامتی راه رشد و بالندگی را طی نماید. به عبارتی دیگر، بخشی از سلامت روانی اجتماع به نقش زندان ها در اصلاح و تربیت مجرمین معطوف می گردد. از اهداف کلی تحقیق تحت عنوان طراحی زندان با رویکرد الگوهای روانشناختی اجتماعی این است که زندان شامل مجموعه ای از فضاها و عملکردهای موثر در بازپروری شخصیتی و اصلاح و تربیت مجرمین می باشد. اهداف جزئی همچون توجه به مبحث زیبایی شناسی، ایجاد امنیت بدون القا حس محدودیت به شخص زندانی و طراحی فضاهایی برای مدد رساندن به مجرمین، پرورش فکری، تقویت حس امیدواری به آینده و تأمین نیازهای عاطفی آن ها برای تحقق هدف اصلی تعیین شده-اند. روش تحقیق در این پژوهش شامل مطالعات کتابخانه ای، میدانی تهیه پرسش نامه و طراحی معماری می باشد. بخش عمده ای از مقاله بر اساس روش اسنادی و ابزار گردآوری داده: مطالعات کتابخانه ای تنظیم می شود و از منابع مختلفی در جهت بررسی مبانی نظری استفاده شده است. در پایان راهکارها و اصولی برای طراحی این فضاها مورد اشاره قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: زندان، طراحی فضاهای ندامتگاهی، معیارها و اصول طراحی.

Principles and design criteria detention urban spaces with an emphasis on social psychology; A Case Study of Architecture in prison

Abstract

Social life needs security, security that ensures constructive activities social, economic, and political development is in general. Security is not created spontaneously in the community are some of the blessings sublime molested and raped answer And to prevent the invasion of the number of control and maintenance is necessary. The prison maintenance, control and guidance to the offenders to community safety and security to be able to grow the distribution. In other words, part of the mental health community to focus on the role of prisons in reforming the juvenile offenders. The overall objective of social psychological research as a prison design approach is that prison is a series of spaces and functions are effective in rehabilitating offenders personality, correcting and training. Detailed objectives such attention to aesthetics to instill a sense of security without restriction to the prisoner and Spaces designed to help bring the perpetrators and intellectual development and foster a sense of hope for the future and meet their emotional needs have been determined to fulfill the main goal. The method in this research includes studies library, athletics is preparing a questionnaire and architectural design. Much of the paper documents and the data based on studies library is set and from different sources were used to examine the theoretical basis. The guidelines and principles for designing these spaces have been mentioned.

Keywords: jail, prison space design criteria and design principles.

* نویسنده مسئول مکاتبات، شماره تماس: ۰۹۱۲۷۱۷۱۶۰۸، رایانامه: ziba.masoomi@gmail.com

این مقاله برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد نویسنده اول با عنوان «طراحی زندان با رویکرد الگوهای روانشناختی اجتماعی» استخراج شده است که از راهنمایی دکتر روزبه نقشینه بهره برده است که بدین وسیله مراتب سپاس و امتنان خویش را اعلام می دارد.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

مقدمه

«زنـدان» مکانـی اسـت کـه اشـخاص از نظـر فیزیکی، محـدود و توقیـف و معمـولاً از آزادی‌هـای شـخصی محـروم می‌شـوند. زندان‌هـا بـه طـور قـراردادی سـازمان‌هایی هسـتند کـه بخشـی از نظـام قضائی یک کشـور محسـوب می‌شـوند[1] و بـه منظـور اجـرای کیفر حبـس بـه عنوان یـک مجـازات قانونـی که بـه صورت حکم از سـوی دادگاه صادر شـده است، به دلیل ارتکاب جـرم بـکار می‌رونـد[2]. بـه ایـن ترتیـب عامـل امنیـت دارای دو بعـد اجتماعی و طبیعی می شـود. فرآیندهای اکولوژیکی مهم در شـهرها را می تـوان «تراکُم» (Conc entration)،«تمرکُـز»(Centralization)، «عدم تمرکُز» (Decentralization)،«جدایی مکانـی» (Segregation)، «هجـوم» (Invasion)، و «توالـی»(Succession) دانسـت. بـه نظـر می‌رسـد زنـدان یکـی از معـدود موضوعاتـی باشـد کـه انسـان را از بدو تولد و شـاید هم قبـل از آن‌را تـا بـه امـروز زیـر ذره بیـن می بـرد. ایـن موضـوع بسـیار مناسـبی اسـت کـه می تواند همـراه با رشـد او از حساسـیت ها و تاثیراتـش صحبـت کند و در ایـن راه بـرای سـاختن فضایـی متناسـب بـا او از تمـام دانش هـا از جملـه روانشـناختی اجتماعـی و معمـاری سـود جوید. شـاید ایـن یکی از بهترین سـوژه ها باشـد کـه بـا مطالعـات وسـیع روانشـناختی اجتماعـی بـه تئوری هایی برسـد که سـعی در تطابق فضـای کالبدی بـا تئوری هـا داشـته و مـا را به معمـاری نزدیـک کند، معمـاری کـه بتوانـد آدمـی را از انحطاط به صعـود و از سـقوط بـه اعتـلاء و از هبوط بـه ملکوت برسـاند. یک معمار سـعی دارد با سـود جسـتن از علوم روانشـناختی و هنـر، فضایـی را خلـق کنـد که انسـان خاطـی را هم بـه انسـان هنرمنـد و خلاق تبدیـل کنـد. او می خواهد خلـق فضایـش مطابق بـا الگوهای روانشـناختی باشـد بـا انسـان های داخـل فضـا صحبـت کنـد، آرامـش دهـد، افـکار منفـی را دور کنـد و حـس انتقام جویـی و کینه تـوزی را از بیـن ببـرد. در ایـن مفهـوم، ریشـه لغـوی ایـن واژه از ثلاثـی مجـرد امـن و بـا مشـتقاتی مانند اِسـتیمان، ایمان و ایمنی اسـت و آن را به مفهوم اطمینـان و آرامـش در برابـر خـوف، تفسـیر، تعبیـر و ترجمـه کرده‌انـد (اخوان کاظمـی، ۱۳۸۶، ص۱۳). ایـن مفهـوم تاحـدود زیـادی به-واقعیت نزدیک اسـت و شـامل دو بعـد ایجابـی و سـلبی در تعریـف امنیـت اسـت: از یک سـو، «بعـد ایجابـی»: اطمینـان و آرامش فکـری و روحی، و از سـوی دیگر، «بعد سـلبی»: فقدان خُـوف، دلهـره و نگرانـی کـه موجـب سـلب آرامـش و اطمینـان می گردنـد. بـر ایـن اسـاس در ایـن مقاله به فضاهـای بعـد سـلبی جرم کـه در این مقالـه «فضاهای بازداشـتگاهی» تسـمیه یافتـه اسـت، پرداختـه شـده و اصـول و معیارهـای طراحـی ایـن فضاهـا (زندانهـا) بـر اسـاس رویکردهـای روانشـناختی فضا مورد اشـاره قرار

۱. بر اساس آخرین آمارهای جهانی بیش از ۱۰ میلیون نفر در ۲۱۸ کشور جهان زندانی می باشند که این مرکز اعلام کرده است آمار زندانیان در ایران از ۲۵۰ هزار به ۲۱۷ هزار نفر کاهش یافته است. بر اساس آخرین آمارهای جهانی بیش از ۱۰ میلیون نفر در ۲۱۸ کشور جهان زندانی می باشند که این مرکز اعلام کرده است آمار زندانیان در ایران از ۲۵۰ هزار به ۲۱۷ هزار نفر کاهش یافته است. آمار کلی و جزئی زندانیان در تمام کشورهای جهان در مدیریت آموزش و پژوهش سازمان های بین المللی و سازمان های مردم نهاد نقش بسزایی ایفا می کند به نحوی که می توان بررسی وقوع جرم، پیشگیری از وقوع جرم، رفتار صحیح با زندانیان، حقوق زندانی و اصلاح قوانین کیفری و جزایی در کشورهای جهان را به عنوان مهمترین مولفه های پژوهشی دانست (این خبر در تاریخ ۲۱ بهمن ۱۳۹۱ به نقل از خبرگزاری مهر ذکر شده، در پرتال خبری ممتاز نیوز منتشر گردیده است).

۲. ۱۳۰ تا ۱۴۰ هزار نفر شهروندان ایرانی در فاصله سال های ۱۳۸۳ تا ۱۳۸۴ زندگی خود را پشت میله های ۲۲۷ زندان در سراسر کشور گذرانده اند. با آن که این تعداد زندانی حداقل ۴۰ هزار نفر کمتر از آمار زندانیان در ایران طی سال های قبل تر به رغم افزایش جمعیت است اما هنوز از لحاظ استانداردهای جهانی مطلوب به شمار نمی رود. به نظر می رسد که با طراحی معماری که مطابق با الگوهای روانشناختی اجتماعی باشد بتوانیم تاثیر بسزایی در آمار زندانیان و حتی بازگشت مجدد زندانیان داشته باشیم.

۳. مکتب جامعه‌شناسی شیکاگو سلسله وسیعی از موضوعات گوناگون را چه در تئوری و چه در پژوهش‌های تجربی، در برمی‌گیرد، اما شهرت آن پیش از هر چیز مرهون جامعه‌شناسی شهری آن و در درجه دوم به‌خاطر به‌وجود آوردن روشی است که کنشی متقابل نمادین نامیده می‌شود. ما نیز با توجه به موضوع بحث مسئله جامعه‌شناسی شهری را مورد تعمق بیشتر قرار می‌دهیم. این تفکر که شهرها به اندازه کافی شبیه هم هستند و وجوه تشابه بین دو شهر را می‌توان در سایر شهرها تعمیم داد، موضوع اصلی مطالعات دانشگاه شیکاگو زیر نظر دکتر رابرت پارک شد. پارک در سال ۱۹۱۵ مقاله‌ای تحت عنوان نظراتی درباره بررسی شهر، رفتار انسانی در محیط شهری به چاپ رسانید که توجه همه محافل علمی را به تحقیقات تجربی درباره شهرها و فرمول‌بندی منظم نظریات در یک مجموعه کلی، به خود جلب کرد. مقاله پارک مجموعه‌ای از مفاهیم را پدید آورد که انتخاب و قالب‌بندی مسائل و تفسیر منظم حقایق را ممکن می‌ساخت. بررسی‌ها و تحقیقات، این افکار را اشاعه داد که اجتماع شهری با رشد سازمان خود مجموعه‌ای از تمایلات، گرایش‌ها و رویدادهائی است که در قالب نظری قابل تبیین است و می‌تواند موضوع مستقلی برای مطالعه گردد. مطالعات دانشگاه شیکاگو اصولاً از دیدگاه بوم‌شناسی (اکولوژیک) بود. یعنی به نواحی که در شهرها به‌صورت طبیعی شکل می‌گرفتند علاقمند بودند. نواحی که بدون طرح قبلی به‌وجود می‌آمدند و کارکرد داشتند. از این‌رو ارنست برگس و پارک دانشجویان فوق‌لیسانس و دکترای خود را به مطالعات بوم‌شناختی شهرها تشویق کردند که منجر به تحقیقات وسیعی در این زمینه شد.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

می گیـرد.

پیشینه تحقیق

پیشـینه و زمینـه نظری مباحث جرم شناسـی شـهری را بایـد حداقل از «مکتب جامعه شناسـی شـیکاگو»[۳] و «مطالعـات اولیـه اکولوژی شـهری» مورد بررسـی قرار داد. اواسـط قـرن نوزدهـم نقشـه بـرداری از توزیـع و آمارگیـری جـرم آغـاز شـد. «گرلنـد» (۱۹۹۷) در قرن ۱۹ مطالعـات بلندمـدت و پیوسـته‌ای را از مکانهـای پرخطر ثبـت نمود. «دل کارمن و رابینسـون» (۲۰۰۰) در قـرن ۱۹ بـه ایـن مـورد در آمریکا اشـاره نمودند که جنایتـکاری مجرمـان، آسیب شناسـانه و دلیل گرایانـه بـوده اسـت. در همیـن زمان چنیـن دیدگاهـی در اروپا شـایع شـده و تفکر جرم شناسـانه برای بیـش از یکصد سـال حکمفرمـا شـد. اگرچه سـهم ایـن رویکـرد مورد تردیـد واقـع شـده، امـا افـرادی چـون «دل کارمـن» و «رابینسـون» آنـرا به‌طـور غیرمسـتقیمی برجسـته نمودنـد. بـا این‌وجـود ایـن ایده‌هـا نقـش قاطعـی درکاربـرد طراحی محیطی برای جلوگیری از گسـترش مرض سـل بین سـالهای ۱۸۰۰ تا ۱۹۰۰ در آمریکا ایفا نمودنـد. این ایده‌هـا بطور گسـترده‌ای منعکس کننده سـلامتی اجتماعی مبتکرانـه‌ای در طـول دوره متناظر بوده که پاسـخی به بیماری همه گیر وبا در سال ۱۸۴۰ بـوده اسـت. «دل کارمـن و رابینسـون» مـردم مبتلا به بیماری سـل و مُرتکبان رفتـار جنایتکارانه را به ترتیب بـه عنوان عناصـر نامطلـوب و تهدیدهایی بـرای ایمنی جامعـه آمریکایـی دانسـتند. آنها همچنیـن تلاش های بدسـت-آمده از طریق اسـتراتژی «جلوگیری از جرم از طریـق طراحی محیطـی» را برای کنتـرل بیماری بیان نمـوده و به‌دلیـل نوشـته های آکادمیـک در این زمینه در زمـره بنیانگذاران آن رویکرد جـای گرفتند. «بوتومز و وایلـز» (۱۹۹۷) بیـان نمودنـد کـه جنبـش جدیـدی توسـط بررسـی جنایـات در سـال ۱۹۶۰ ایجـاد شـد و بـه دنبـال آن در سـال ۱۹۷۰ بـا توسـعه هایی در جرم شناسـی، بـه تمرکـز بیشـتر روی جرم (تخلف) نسـبت بـه متخلـف ادامـه یافـت. امـا در رابطـه بـا فضاهـای بازداشـتگاهی مـروری بـر سـابقه تحقیقات انجام شـده به شـرح زیر اسـت:

۱. «مدیریت سیسسـتم بلندمدت زندان سـال۱۹۸۴»: در ایـن پژوهش مدیریت سیسسـتم بلندمدت زندان ها در دراز مـدت مـورد مطالعـه قـرار گرفـت. از نتایج این پژوهـش زیـر سـوال بـردن مسـاله محـروم سـاختن زندانـی از یـک زندگـی عـادی اجتماعـی بـود (یثربی، ۱۳۷۴، ص ۱۰۶).

۲. «سـمت و سـویی نویـن در طراحـی معمـاری زندان ۱۹۸۵»: در این تحقیق، نسـل جدیـد و تجزیه وتحلیل نحـوه برخـورد و خواسـته های آنـان در کشـور آمریـکا مـورد مطالعـه قـرار گرفـت. این گزارش ها سـبب شـد نحـوه طراحـی و مدیریـت زندان هـای آمریـکا بـه طور کلـی تغییر یابـد و آیین نامه‌ای تحت عنوان «سیسـتم توجیهـی طـرح زندان ها» . P.D.B.S منتشـر شـود.

۳. «آیین‌نامه هـای سیسـتم توجیهـی طراحـی زنـدان(P.D.B.S.)»: در آیین‌نامـه . P.D.B.Sقواعـد لازم طراحی زندان و اسـتانداردهای آن مطرح و از سـال ۱۹۹۱میـلادی تمامـی زندان هـای آمریـکا طبـق ایـن آیین‌نامـه طراحی و مدیریت شـدند. از مبانی مشـخص ایـن آیین‌نامـه تفکیـک بخش هـای مجـزا زندانیـان، طراحـی محیـط و محوطـه زنـدان و تخصـص پرسـنل می باشـد و همچنیـن روابـط بیـن زندانـی و پرسـنل و روابـط بیـن زندانیـان مـورد توجـه قـرار گرفت.

از پژوهش هایـی کـه در زمینـه ویژگی هـای اجتماعـی زنـدان و زندانیـان صـورت گرفتـه می‌تـوان بـه پایان نامه هایـی اشـاره کـرد: ۱. بررسـی و ویژگی هـای شـخصیتی مجرمین: در این تحقیق سـاختار شخصیتی مجرمیـن، طبقه بنـدی مجرمین، ارتبـاط عواملی چون سـن، سـواد، تاهـل، جنسـیت، موقعیـت تولـد، تراکـم جمعیـت و شـغل بـا انـواع جرایـم مـورد مطالعـه قـرار گرفتـه اسـت. سـپس چهار گـروه از مجرمین بـا جرایم سـرقت، انحرافـات جنسـی، سوءاسـتفاده مالـی و مـواد مخـدر در زنـدان مرکـزی کاشـان بررسـی شـدند. ۲. «مرکـز اجتمـاع درمان‌مـدار مشـهد»: مرکـز اقامتـی و درمانـی معتادیـن، هـدف پژوهـش تاسـیس مرکـزی جهـت نهادینـه کـردن بیمـاری اعتیـاد بـه جـای جرم

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

بودن اعتیاد و کاهش برگشت پذیری معتادان به مصرف مواد (عود) و آگاه سازی و مصون سازی فردی و گروهی افراد در اجتماع و الگوسازی است. با توجه به الزام وجود همه روش های درمانی در زمینه اعتیاد و نگاهی کلان به زیان های اعتیاد و عوارض آن در جامعه و با توجه به اینکه به این روش درمانی (اجتماعی درمانی) روشی جامع از خانواده و فرد و گروه و کار و تفریح درمانی می باشد و موفق آمیز بودن آن در دیگر جوامع نیاز به وجود داشتن این مرکز با اهداف گفته شده و مدنظر احساس می شود.

۳. «مجتمع بازپروری معتادین مهیار استان اصفهان»: هدف این تحقیق تاثیر آموزش و مشاوره گروهی بر تغییر نگرش معتادین است جامعه آماری شامل افراد مرکز بازپروری معتادین مهیار اصفهان در سال ۱۳۷۵ است، شیوه پژوهش از نوع شبه‌تجربی است. نتایج حاصله حاکی از این مطلب است. گروهی که تحت روش آموزش مستقیم قرار گرفته‌اند، تغییر معنی‌داری در نگرش معتادین نشان داده نشده، در صورتیکه گروه دوم که تحت مشاوره گروهی قرار داشتند تفاوت معنی‌داری با سایر گروه ها دارا بودند.

ادبیات نظری

از نیمه اول قرن ۱۹ عده‌ای از دانشمندان عوامل عمومی بزهکاری را مورد بررسی قرار دادند و به تاثیر «عوامل درونی» که شامل عوامل فردی، روانی، جسمی می شد و «عوامل محیطی یا بیرونی» که شامل محیط اجتماعی، جغرافیایی، اقتصادی و سیاسی تقسیم بندی کردند و با انتشار افکار و عقاید خود در برابر عواملی که مورد تایید زیست شناسان، پزشکان، روان پزشکان و روان شناسان قرار داشت، فصل جدیدی در جرم شناسی مطرح شد که به شرح عامل محیطی یا بیرونی و اهمیت انتخاب عامل اجتماعی خواهیم پرداخت. «عوامل بیرونی محیطی به مجموعه عواملی که از خارج ارگانیسم را در بر می گیرد و در آن اثر می کند محیط گویند. به عبارت دیگر محیط مجموعه شرایط و عواملی است که تاریخ، طبیعت، جامعه، روابط فردی و ویژگی های خانوادگی می سازد و از درون و برون فرد را در بر می گیرد و می پروراند تا جایی که برخی از اندیشمندان عقیده دارند که انسان زاده محیط خود است» (ستوده، ۱۳۷۸، ص ۷۳).

در این رابطه باید گفت که مرکز مطالعات بین المللی زندان های جهان سال هاست که با جمع آوری آخرین آمار زندانیان جهان، بیش از ۲۲۰ کشور توانسته است بستر مناسبی برای تحقیقات و پژوهش های کارشناسان، جرم شناسان و جامعه شناسان فراهم کند؛ البته این آمار نمی تواند به طور صد در صد صحیح باشد، زیرا در بعضی از کشورها همچون آمریکا و رژیم اشغالگر قدس زندان های مخفی مانند ابوغریب و گوانتانامو وجود دارد که آمار زندانیان به طور رسمی اعلام نمی‌شود. بر اساس آخرین آمارهای این مرکز که روز قبل اعلام شد آمار زندانیان ایران در این پایگاه اینترنتی از ۲۵۰ هزار به ۲۱۷ هزار نفر کاهش یافته است. بر اساس این گزارش، ۲۲۲ کشور جهان آمار زندانیان خود را به این مرکز جهانی هر ۶ ماه یک بار اعلام می کنند که بر اساس آخرین آمارها کشور دانمارک با ۸ زندانی کمترین و آمریکا با بیش از ۲ میلیون و ۲۳۹ هزار زندانی بیشترین آمار زندانیان جهان را از آن خود کرده است. همانگونه که انسان در شرایط اقلیمی و نیز شرایط زیستی خاص که از پیش وجود داشته و بر رفتار وی تاثیر می گذارد، افراد و اجتماعات را نیز سنت های قومی، آداب و رسوم اجتماعی، سازمان ها و نهادهایی احاطه کرده که محیط اجتماعی آن ها را تشکیل می دهد. لاکاساین می گوید: «بزهکاری یک میکروب اجتماعی است. این میکروب در محیطی که آمادگی پروراندن تبهکار نداشته باشد بروز نکرده، جرمی اتفاق نمی افتد. بدین اعتبار، هر جامعه بزهکارانی دارد که شایسته همان جامعه هستند زیرا محیط اجتماعی بر اثر عوامل مختلف در فرد اثر کرده او را به ارتکاب جرم

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

می کشـاند» (سـتوده، ۱۳۷۸، ص ۲۶).
محیـط خانوادگـی اولیـن محیـط اجتماعـی اسـت که فـرد در آنجـا چشـم بـه دنیـا گشـوده و رشـد خـود را از آنجـا آغـاز می کنـد. در سـنین اولیـه زندگـی بـا اینکـه کـودک هنـوز راه نمـی رود و حـرف نمی زنـد لیکـن تمـام حـرکات اطرافیـان خـود را تقلیـد و رفتار و کـردار اطرافیـان در ضمیـر او حک و شـخصیت طفل پی ریـزی می گـردد. از اواخـر قـرن ۱۹ دانشـمندان بـا تحقیـق و پژوهـش اجتماعی و بررسـی آمارهای کیفی، تاثیـر وضـع محیـط خانوادگـی را در بروز جرائـم تایید و اذعـان داشـتند کـه وضـع محیـط خانوادگـی رابطـه مسـتقیم بـا بـروز حالت خطرنـاک و ارتکاب جـرم دارد برای بررسـی ایـن تاثیر بایـد محیط تشـنج خانوادگی، رابطـه طفـل بـا والدیـن، از هم گسـیختگی خانـواده، رفتـار و کـردار والدین، روابط عاطفـی و تربیتی والدین، موفقیـت طفـل در سلسـله مراتـب خانوادگـی و محیط مسـکن ارزیابـی و مورد کارشناسـی قرار گیـرد (دانش، ۱۳۶۹، صفحـه ۵۶).
«میشـل فوکو» در گفت وگوی به چاپ رسـیده توسـط نشـریه ی شانژ شـماره۲۲؛ اکتبر ۱۹۷۷ می گوید:
«جامعـه در همه جـا، در خیابـان، در محـل کار، در خانـواده و سـایر مکان هـا با مسـائل و مشـکلاتی روبرو اسـت و مـا روان پزشـکان کارگـزار نظـم اجتماعـی هسـتیم. مسـئولیت ایـن اسـت کـه ایـن بی نظمی هـا و نابسـامانی ها را سـامان دهیـم. مـا مسـئول بهداشـت عمومـی هسـتیم. ایـن رسـالت حقیقـی روان پزشـکی اسـت. ایـن فضـای روان پزشـکی و افـق تولد آن اسـت. ایـن دلیل بر آن نیسـت که یک کارکرد پزشـکی و یک کارکرد پلیسـی هیـچ ارتباطی با هم ندارنـد، بلکه صرفا تشـدید و اسـتحکام خویشـاوندی شـبکه-مندی اسـت کـه هرگـز از عمل باز نمی ایسـت» (فوکـو، ۱۳۹۰، ص ۴۴).
بـا توجـه به بیـان این مسـأله نیـاز به داشـتن «محیط معمـاری بـرای کارکـرد مناسـب علـم روانشـناختی اجتماعـی» کامـلاً مشـهود می-باشـد:
۱. در سـال ۱۸۱۶ «زندان آبـرن» در نیویورک بهترین زنـدان دنیـا لیاقت صلاحیـت و تکرار در نقـاط مختلف جهـان را دارد. حتـی برخـی از کشـورهای اروپایـی متخصصینـی جهت بررسـی و تحقیق سیسـتم آبرن به آمریـکا فرسـتادند. محور اصلـی نظام آبرن سـکوت بود و هیـچ صدایـی بـه جـز صـدای راه رفتـن زندانیـان به گـوش نمی رسـید. ایـن سـکوت پیامدهایی را داشـت، امنیـت و اصـلاح مجرمیـن و زندانی هایـی کـه بـا هـم ارتبـاط نداشـتند، نمی توانسـتند برنامه هـای فـرار از زنـدان را تنظیـم نماینـد. پـس از تحقیقاتی مسـئولین متوجـه شـدند کـه این نظام نـه تنها خطر جـدی برای جسـم و روان انسـان داشـت بلکـه هیچ گونـه تغییـری در رفتـار و کـردار مجرمین میسـر نمی شـد زیرا درصد قابـل توجهـی از زندانیـان بـه زنـدان پـس از آزادی برمی گشـتند.
۲. نمونـه رفتـار در معمـاری و مدیریت زنـدان، «زندان وودبـرن» نیویـورک آمریکا تاسـیس ۱۹۳۵بـود: هرچه بـر شـما می آید ببینید و صبـور باشـید؛ چراکه طلا در آتـش امتحـان می شـود. ایـن کلمـات به عنـوان غذای روح بـالای در ورودی سـالن غذاخـوری زنـدان وودبرن حـک شـده بود. مشـابه ایـن جملـه در سرتاسـر زندان یافـت می شـود. منظـور از ایـن جملـه روحیـه دادن و الهـام بخشـیدن بـه زندانیـان بـود. ایـن زنـدان مملـو از تصاویـر جـرم، تنفـر و عدالـت و صلـح بـود. کتـاب نمایانگـر قانـون، سـاعت شـنی سـمبل زمـان، آلفـا و امـگا اولیـن و آخریـن حـرف الفبـای یونانـی بـه روایت آفرینـش، تولـد، مـرگ و برانگیختـه شـدن در انجیـل. برخـی تصاویـر هـم شـگفت آور بودنـد. تصاویـر یـک مجـرم کـه زنجیر به دسـت و پایش بسـته شـده و یک قاضـی، غـرق در کتـاب قانـون و حقـوق، بی تـفاوت نسـبت به مجـرم کنار او بود. سـایر جزئیات معماری ایـن زندان بسـیار تزئینی بـود. نقوش متنـوع، آجرهای رنگیـن، لوسـترهای آهنـی، کابل-های اسـتیل به جای دسـتگیره و حکاکـی تصاویـر زیبا در چوب و سـنگ. به نظـر می آیـد که چنین نـکات ظریف و زیبایی مناسـب محیـط زنـدان نباشـد ولـی زندانیـان آن زمـان اظهـار داشـتند کـه همین نـکات ظریف اثر آرامـش دهنده ای

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

بـر زندانیان داشـته اسـت.

در ادامـه بـه برخـی از تعاریـف در رابطـه بـا ادبیـات تحقیـق اشـاره می شـود:

۱. «**شـخصیت**»: مجموعه ای سـازمان یافته و واحدی متشـکل از خصوصیـات نسـبتاً ثابت و دائمی اسـت که روی هـم، یـک فـرد را از فـرد دیگری متمایز می سـازد (شـاملو، ۱۳۷۰، ص۱۳). بنابرایـن شـخصیت شـامل الگوهـای رفتـاری، افـکار و هیجان هـای فـردی اسـت کـه نحوه سـازگاری فـرد را بـا محیط فراهم می سـازد. شـخصیت هم ریشـه زیسـتی ، درونی دارد و هم ریشـه بیرونی دارد.

۲. «**جـرم**»: هنـوز تعریف دقیقـی از جرم کـه در کلیه زمان هـا و مکان هـا مورد تایید همگان باشـد در دسـت نیسـت و هـر یـک از دانشـمندان بنابر رشـته تخصصی خـود تعاریفـی را ارائـه داده اند. جامعه شناسـان جرم را یـک پدیده اجتماعـی دانسـته مانند «دورکیـم» که از شـرایط فرهنگـی و تمـدن هر جامعه ناشـی می شـود. جـرم می توانـد از تضـاد موجـود بیـن عمـل فـرد و مصالـح اجتماعـی حاصل شـود. از نظر قضایـی جرم به عنـوان رفتـار عضـوی از اعضـاء جامعه که مخـل نظم و مضـر بـه حـال دیگران اسـت و نقص قانـون را به دنبال دارد، تعریـف می شـود. جـرم از دیـدگاه فقهـی عبارت اسـت از ارتـکاب هـر فعـل حـرام یـا تـرک امـر واجبی کـه شـارع آن را ممنـوع کرده اسـت. در قانـون مجازات اسـلامی ایـران مصوبـه ۱۳۷۰/۱۰/۳ جرم عبارت اسـت از هـر فعـل یـا تـرک فعلـی کـه در قانـون بـرای آن مجازات تعیین شـده باشـد (صالح ولیـدی، ۱۳۷۲، ص ۳۲-۱۸).

۳.«**طبقـه بندی کلـی جرایـم**»: «کلنیـارد و میر» (۱۹۹۷) در بـاب بزه هـا، جرایـم و انحرافـات اجتماعی[۱] آنـان بـا قـرار دادن جرایـم و انحرافـات در سـه طبقـه کلـی: «جرایـم بـر علیـه اشـخاص، جرایـم بـر علیـه امـوال و جرایـم سیاسـی»، بـه مـوارد مختلـف جرایم و انحرافـات در هـر یـک از طبقـات سـه گانه زیـر اقـدام می کننـد: ۱. «جرایـم شـخصی بـر علیـه اشـخاص»؛ شـامل: ایـراد ضـرب و جـرح، قتـل، تجـاوز جنسـی، فحشـا، اعتیـاد جرایـم علیـه کـودکان و سـایر اعمـال ضـد اخلاقـی و منافـی عفـت عمومـی و ۲. «جرایـم بر علیـه امـوال»؛ شـامل: الف) سـرقت: از مغـازه، اتومبیل، بانکهـا، خانه هـا، جیب بـری؛ ب) جرایـم مالـی: جعـل چـک و صـدور چـک بـلا محـل، اختـلاس، خیانـت در امانـت، تقلـب در کسـب و کار، رشـوه خواری و غیـره؛ ج) وندالیسـم: خـراب کاری و تخریـب امـوال عمومـی؛ د) ایجـاد حریـق عمومـی؛ هـ) قاچـاق کالا و مـواد و) احتـکار؛ ۳. «جرایـم سیاسـی»؛ شـامل: الـف) جرایـم مربـوط به حُقـوق مدنی و اجتماعـی. ب) جرایم دولتی: سـوء اسـتفاده از قـدرت و امکانـات دولتـی، تقلـب در انتخابـات، توقیـف غیـر قانونـی، فسـاد مالـی و غیره.

۴.«**مجـرم**»: مجرم شـخصی اسـت کـه با رفتـار، افکار و گرایش هـای خـود از الگـو و هنجارهایـی کـه وجهـه مشـخص یـک گروه اسـت فاصله می گیـرد و در نتیجه بـه وسـیله آن گـروه مـورد قضـاوت قـرار می گیـرد (کی نیـا، ۱۳۴۶، ص ۱۶).

۵.«**جـرم شناسـی**»: جـرم شناسـی علمی اسـت که سـعی دارد تـا با بهـره گیری از همـه دانش های تجربی و انسـانی بـه شـناخت علـل وقـوع جـرم بپـردازد و بـا بهـره گیری از این شـناخت بـه ارائه شـیوه های اصلاح و تربیـت و انجـام پیشـگیری و باز سـازی و بازپـروری مجرمـان اقدام نمایـد (سـتوده، ۱۳۷۸، ص ۶۹).

۶. «**زنـدان**»: بـه موجـب مـاده ۱۴ آیین نامه هـای زندان هـا و اقدامـات تأمینـی و تربیتـی مصـوب سـال ۱۳۷۲ زندان محلی است که در آن متهمان و محکومان

۱.واژه Deviance در لغت به‌معنای عملی که به دور از هنجارها می باشد، است. انحراف اجتماعی از جمله مسائلی است که در حوزه آسیب شناسی اجتماعی بدان پرداخته می شود. انحراف صفت منسوب به برخی رفتارها یا اشخاص، نظیر بزهکاری یا بیماران روانی است. این موضوع از آراء متقدم آسیب‌شناسی اجتماعی اخذ شده است. جامعه شناسان، انحراف را نه‌مانند صفتی رفتاری یا نوعی شخصیت، بلکه به‌منزله ویژگی برخی وضعیت های اجتماعی یا کارکردهای ساختی نظام اجتماعی در نظر می گیرند. مجموعه صاحب‌نظرانی را که تعریفی از کج رفتاری (انحراف) ارائه داده اند می توان به دو گروه بزرگ تقسیم کرد: ۱. گروهی که کج‌رفتاری را پدیده‌ای واقعی و دارای صفتی می-دانند که از رفتارهای بهنجار قابل تشخیص و تفکیک است (نتلر، ۱۹۸۴ و هرشی، ۱۹۷۳). و ۲. دسته دوم آنانکه مدعی‌اند کج رفتاری لزوماً واقعی نیست و برخی افراد به اشتباه یا از روی غرض برچسب می خورند. از سوی دیگر صرف ارتکاب نوعی خاص از رفتار چنانچه عده‌ای متوجه نشوند یا قدرت انگ زنی نداشته باشند باعث می شود لزوماً فرد کج‌رفتار تلقی نشود. بنابراین از نظر این گروه اساساً این انگ است که کسی را کج رفتار می کند و نه نفس رفتار (ارمن و لاندمن، ۱۹۹۶؛ سیمون، ۱۹۹۶؛ بکر، ۱۹۷۳ و اریکسون، ۱۹۶۲).

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

بـا قـرار حکم کتبـی مقام قضایـی موقتاً یا بـرای مدتی معیـن و یـا بـه طور دائـم به منظـور اصـلاح و تربیت و درمـان نارسـایی های اجتماعـی و تحمـل عمـل کیفـر نگهـداری می شـوند. مفهوم کلمـه زندان تحـت عنوان یسـجن، امسـک، وقف در آیات متعدد قـرآن کریم ذکر شـده اسـت. در آیه ۳۵ سـوره یوسـف می فرماید: «یثم بدالهـم مـن بعد مـا راوالایات لیسـجننه حتـی حین»: «آنان کـه دلایـل روشـن پاکدامنی و عصمت یوسـف را دیدنـد بـاز چنین صلاح دانسـتند که یوسـف را چندی زندانـی کننـد و بـه حبـس فرسـتادند.»؛ همچنین در آیـه ۱۵ سـوره نسـا چنیـن مقـرر گردیـده: واللاتـی یاتین الفاحشـه من نسـائکم فاستشـهدوا علیهـن اربعه منکـم فـان شـهدوا فامسـکوهن فـی البیـوت حتـی یتوفیهـن المـوت اویجعـل الله لهـن سـبیلا «زنانی که عمل ناشایسـت کنند و چهار شـاهد مسـلمان بر آن ها بخواهیـد چنانچـه شـهادت دادنـد در این صـورت آنان را در خانـه نگـه داریـد تـا عمرشـان بـه پایـان رسـد یا خـدا بـرای آن هـا راهـی پدیـدار گردانـد.» عـده ای از فقهـا کـه بـه مشـروعیت حبـس کـردن از نظـر قـرآن مجیـد معتقدنـد و بـه قسـمت آخـر آیـه ۳۳ از سـوره مائـده تمسـک می جوینـد کـه می فرمایـد: اونیفـوا مـن الارض... و می گوینـد مـراد از نفـی در ایـن آیـه زندانی کـردن اسـت (بکائی، ۱۳۶۸، ص ۳۰). در لغـت نامـه دهخـدا آمده اسـت: زنـدان جایی اسـت که متهمـان و محکومـان را در آن نگاهدارنـد. ایـن کلمـه در فرهنگسـتان زبـان و ادبیـات فارسـی جـای حبـس پذیرفتـه شـده اسـت. در زبـان پهلـوی «زینـدان»، ارمنـی «زنـدن»، اوسِـتی «زینـدون» گفتـه می شـده. محبـس جایـی که گنـاه کاران را در آنجـا توقیف کنند: بندی‌خانه، سـجن، دوسـتاخ، دوسـتاقخانه، بند، حصیر نام هـای دیگـر زنـدان می توانـد باشـد. ایـن واژه در فرهنـگ عمیـد بـه معنـای بندیخانـه، محبس خانـه و قیدخانـه جایـی کـه محکومـان و تبهـکاران را در آنجـا نگهـداری می‌کننـد و محبـس آمـده اسـت.

۷.**«علـم زندان هـا»** : علـم زندان ها علمی اسـت که انـواع مجازات هـا و اقدامات تامینـی، طرز اجرا و تطبیق دادن آن هـا را بـا شـخصیت زندانی هـا، تشـکیلات زندان هـا، اصولـی را کـه رعایـت آن ها در بهبـود وضع زندانی هـا و آمـاده نمـودن آن هـا بـرای بازگشـت بـه محیـط عـادی اجتماعـی موثر اسـت مـورد بحـث قرار می دهـد و همچنیـن تکالیـف و وظایـف زندانی هـا و حـدود حقـوق آنـان را از موقـع بازداشـت و یـا ضمـن اجـرای کیفرهـای سـلب آزادی و یـا اقدامـات تأمینـی تعییـن می کننـد (دانـش، ۱۳۶۹، ص ۹).

۸. **«حقـوق زندانیـان»**: اصطـلاح حقـوق زندانیـان در سـال ۱۹۳۳ در سـومین کنگـره بین المللـی حقوق جـزا و زندان هـا پذیرفتـه و بدیـن گونـه تعریـف شـد: مجمـوع قواعـد و اصـول قانونـی که رابطه بیـن دولت و محکـوم را از زمـان شـروع اجـرای مجـازات و یـا تاریخ بازداشـت تعییـن می کنـد و طـرز اجـرای کیفـر، روش اصلاحـی، تربیتـی و یا درمانـی و تطبیـق دادن آن ها با شـخصیت بزهـکاران و همچنین تشـکیلات زندان ها و شـرح وظایـف مسـوولین، کار در زندان هـا، اصولـی که رعایـت آن هـا مسـتلزم بهبود وضـع زندانی هـا و آماده نمـودن آن هـا بـرای بازگشـت بـه زندگـی اجتماعـی اسـت (دانـش، ۱۳۶۹، ص ۱۰).

۹. **«اجتماعی شـدن مجـدد»**: واژه اجتماعی شـدن مجـدد بـه معنـی بازگردانـدن فـرد بـه شـرکت در جامعـه و فعالیت هـای گوناگـون اجتماعـی می باشـد (Campbell, R. & Henfie, L„ ۱۹۹۵).

۱۰. **«اصـلاح مجـرم»**: اصـلاح مجـرم را می تـوان در بازتوانـی، توانبخشـی و کمـک فـرد بـرای دسـتیابی به سـازگاری جسـمی، روانـی، اجتماعـی و شـغلی تعریف نمـود (Campbell, R. & Henfie, L„ ۱۹۹۵).

۱۱.**«روانشـناختی اجتماعی»**: روانشـناختی اجتماعی بـه مطالعـه رفتـار انسـان می پـردازد، اینکـه چگونـه مـردم رفتـار می کننـد، چـرا آن هـا تحـت شـرایطی تغییـر رفتـار می دهنـد، چگونـه تصمیـم می گیرنـد، چگونـه مـردم به طرز فـردی و گروهی رفتـار می کنند، چگونـه بـه زندگـی ادامه می دهنـد و بالاخـره در مورد چگونگـی ارتبـاط فـرد بـا جامعـه و جامعـه بـا فـرد صحبـت می کنـد.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

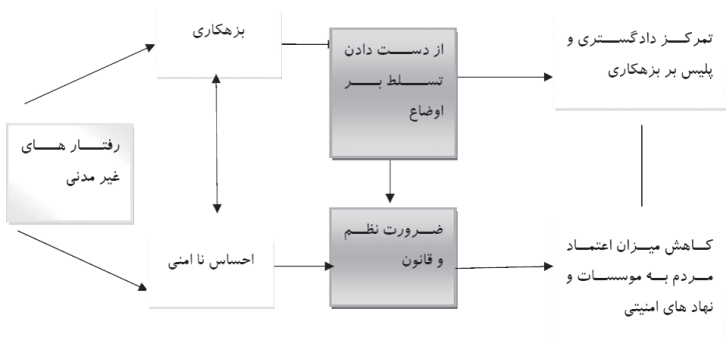
۱۲.**«امنیت شـهری»**: امنیت (Security) در فرهنگ فارسـی بـه معنـای آزادی، آرامش، فقدان تـرس و عدم هجـوم دیگران آمده اسـت. در «فرهنـگ علوم رفتاری» نیـز دو معنـا از ایـن واژه ارائه شـده اسـت: یـک حالتی کـه در آن ارضـای احتیاجات و خواسـته های شـخصی انجـام مـی شـود؛ و دوم احسـاس ارزش شـخصی، اطمینـان خاطـر، اعتمـاد بـه نفـس و پذیرشـی کـه در نهایـت از سـوی طبقه هـای اجتماعـی نسـبت بـه فرد اعمـال می شـود. به طـور اصولی، انسـان برای رسـیدن بـه اهـداف والای انسـانی بعـد از بـرآوردن نیازهـای فیزیولوژیکـی نیـاز بـه وجـود امنیت و احسـاس امنیت دارد و در ایـن میـان مهم تر از امنیت، موضوع احسـاس امنیـت اسـت (Carmona, ۲۰۰۳, ۱۰۷). برای امنیت تعاریف متعددی توسـط نظریه پـردازان علوم اجتماعی و امنیتـی ارائه شـده که به چند مورد اشـاره می شـود: ۱. «جـان مـورز»: امنیـت رهایـی نسـبی از تهدیدهای زیان بخـش و تضمیـن رفاه آتی اسـت (ربیعـی، ۱۳۸۳، ص ۱۰) و ۲. «ولفـرز»: امنیـت در معنای عینی، فقدان تهدیـد در برابـر ارزش هـای کسـب شـده اسـت و یـا اینکـه بگوییـم حفـظ ارزش ها معـادل برقـراری امنیت اسـت. امنیت، از یک سـو وسیله و از سـوی دیگر هدف اسـت و بـه لحـاظ پیچیدگی، مفهومـی جـدال برانگیز اسـت (بـوزان، ۱۳۷۸، ص ۲۹).

۱۳.**«نظـم و امنیـت»**: «مبانی نظری نظـم اجتماعی[۱] و امنیـت» معطـوف بـه فلسـفه وجـود ایـن دو مفهـوم و رابطـه کنـش متقابـل آنهـا در جامعـه مـی باشـد و از بنیادی تریـن مولفه هـای هـر جامعـه محسـوب مـی شـود. بنابرایـن در هـر جامعـه ای نتیجـه عـدم اجـرای نظـم و امنیـت، اساسـا از هم پاشـیدگی آن جامعه را به دنبـال خواهـد داشـت و در مقابل زیربنای هر سـازمان پایـدار اجتماعـی متشـکل از مولفه هـای بنیـادی و متناظـر آن از نظـم و امنیـت اجتماعـی اسـت. امنیـت واژه ای بـا ابعـاد و شـاخصه های ذهنـی ویـژه اسـت که به آرامش و سـکینه درون و احسـاس رضایت از آرامش و آسـایش موجـود در سـاحت محیـط اشـاره دارد. در واقـع سـخن در ایـن اسـت کـه هـر آنچـه امـن متصور می شـود، بایـد بتوانـد آرامـش و فراغت ذهـن را فراهم کنـد؛ یعنـی پدیـدآور احساسـی در انسـان باشـد که او را بـه سـوی رهایـی از بیـم و هـراس رهنمون شـود. بر ایـن اسـاس، مـی توان معانـی زیـر را بر مفهـوم امنیت متصور شـد:

۱- امنیـت دارای معانـی آرامـش و آسـایش و ایمنـی اسـت (عمیـد، ۱۳۴۵، ص ۱۳۸).

۲- امنیت در فرهنگ فارسـی به معنای آزادی، آرامش، فقـدان ترس و عدم هجوم دیگران آمده اسـت.

۳- همچنیـن امنیـت از ریشـه امـن بـه معنـی ایمنی،

نمودار ۱. اثرات ناامنی و بی نظمی در رفتارهای غیر مدنی؛ ماخذ: نگارنده.

۱.نظم اجتماعی مبین توقع‌های اساسی زندگی اجتماعی است. هر جامعه با هرنوع اعتقادها، سنت‌ها، گرایش‌های سیاسی و با هر سیستم حکومتی نیازمند داشتن نظم و ترتیب خاص برای اداره خود است. حتی جوامع اولیه انسان‌ها دارای نظم اجتماعی بوده است کمااینکه جنبه طبیعی این نظم را نمی‌توان نادیده گرفت. در جوامع ابتدایی این نظم به طور خودبخودی ایجاد شد اما با وجود تنوع و پیچیدگی، جوامع کنونی نیازمند قوانینی هستند که این نظم را ایجاد کنند. سنت‌ها، آداب و رسوم قومی هر جامعه به تنهایی تامین کننده نظم اجتماعی نیستند اما اهمیت هر یک حسب درجه وابستگی آنها به جامعه غیرقابل انکار است و قوانین و مقررات با توجه به سنت‌ها تدوین می‌شوند.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

آرامش قلب و خاطر جمع بودن است.
۴- علاوه بر آنچه گفته شد، امنیت از ماده امن گرفته شده است که به گفته راغب در کتاب مفردات، به معنی آرامش خاطر و آرامش نفس و از بین رفتن بیم و هراس است (شریعتمداری، ۱۳۷۲، ج۱، ص ۱۰۵).

عوامل تاثیرگذار بر جرم خیزی شهری

۱. «عوامل بیرونی یا محیطی»: به مجموعه عواملی که از خارج ارگانیسم را در بر می گیرد و در آن اثر می کند محیط می گویند. به عبارت دیگر، محیط مجموعه شرایط و عواملی است که تاریخ، طبیعت، جامعه، روابط فردی و ویژگی های خانوادگی می سازد و از درون و برون فرد را در برمی گیرد و می پروراند تا جایی که برخی از اندیشمندان عقیده دارند که انسان زاده محیط خود است (ستوده، ۱۳۷۸، ص ۷۶). در بین عوامل محیطی یا بیرونی به محیط اجتماعی به طور اخص و به محیط جغرافیایی، اقتصادی و سیاسی به اختصار پرداخته می شود.

• **«عوامل اجتماعی»**: همانگونه که انسان در شرایط اقلیمی و نیز شرایط زیستی خاص که از پیش وجود داشته و بر رفتار تاثیر می گذارد، افراد و اجتماعات را نیز سنت های قومی، آداب و رسوم اجتماعی، سازمان ها و نهادهایی احاطه کرده که محیط اجتماعی آن ها را تشکیل می دهد. لاکاساین می گوید: «بزهکاری یک میکروب اجتماعی است. این میکروب در محیطی که آمادگی پروراندن تبهکار نداشته باشد بروز نکرده، جرمی اتفاق نمی افتد. بدین اعتبار، هر جامعه بزهکارانی دارد که شایسته همان جامعه هستند زیرا محیط اجتماعی بر اثر عوامل مختلف در فرد اثر کرده او را به ارتکاب جرم می کشاند» (همان، ص ۷۷).

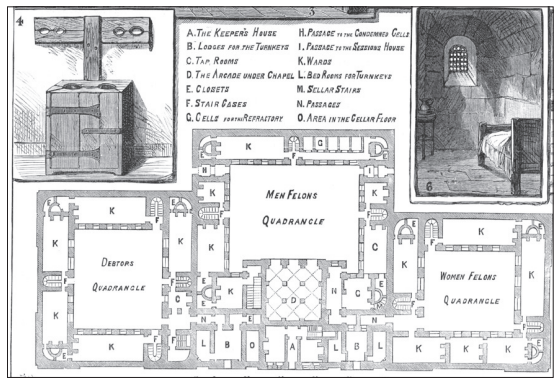
• **«عوامل جغرافیایی»**: دانشمندان و فلاسفه از قرن ها پیش میزان تطابق انسان با آب و هوای فصول، موقعیت زمین و منابع طبیعی را مورد بررسی قرار داده اند و بر این عقیده اند که رفتار و کردار گروه های انسانی تاحد زیاد تابع خصوصیات محیطی است که در آن به سر می برد. تأثیر محیط بر جامعه پیوسته در حال تغییر است و بشر همواره سعی داشته با پیشرفت علوم و امکانات نوین بر عوامل طبیعی در نتیجه بر سوانح و حوادث طبیعی مسلط شود و با این پیشرفت سطح زندگی را بالا ببرند. تلاش برای این تغییر و تحولات گاهی افراد را به طرف ارتکاب جرم سوق می دهد (کی نیا، ۱۳۴۶، ص ۲۰).

• **«عوامل اقتصادی»**: تأثیر عوامل اقتصادی در بزهکاری از قرن ها پیش توسط فلاسفه و دانشمندان، مورد بحث قرار گرفته است و برای حفظ نظم و امنیت در اجتماع، تعدیل ثروت و بهبود زندگی و معیشت برای طبقات رنجبر اجتماعی توصیه شده است. در بررسی تاثیر محیط اقتصادی در وقوع جرایم بایستی هم وضع اقتصادی عمومی و هم وضع اقتصادی شخصی به طور جداگانه مورد بررسی قرار گیرد. نوسانات و دگرگونی های اقتصادی سبب تحولات اجتماعی می گردد و به موازات این تحولات در زمان و مکان معین انواع جرایم و بیماری های روانی که منجر به بزهکاری می شود تغییر می یابند. مشکلات اقتصادی نقاب از چهره اشخاص بی کفایت برمی دارند. بزهکاری در چنین مواردی بیشتر مبین فقدان شخصیت است تا تأثیر خود بحران (کی نیا، ۱۳۴۶، ص ۲۰).

• **«عوامل سیاسی»**: نوع رژیم سیاسی در ازدیاد و تقلیل جرایم مؤثر است. سیاست های غیراصولی و اهمال سستی حاکم شرایط را برای بروز جرایمی خاص از قبیل تقلب در انتخابات، اخذ رشوه و اختلاس فراهم می کند. در کشورهایی که انقلاب صورت می گیرد، هر چند که تأثیر انقلاب در وقوع جرایم به طور عملی مورد تایید قرار نگرفته است ولی بهم خوردن نظم سازمان های امنیتی از قبیل پلیس، ژاندارمری و ارتش زمینه را برای ارتکاب جرایم مختلف مهیا می کند. در چنین وضعیتی عده ای از افراد با استفاده از این موقعیت به ارعاب،

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

تصویر ۱ (سمت چپ). زندان قدیمی در شهر اومئو، سوئد؛ و تصویر ۲ (سمت راست). زندان بریدول؛ ماخذ: آرشیو نگارندگان.

انتقام جویی و کسب ثروت نامشروع می پردازند و مرتکب جرایمی از قبیل قتل، سرقت، اخاذی و غیره می شوند (دانش، ۱۳۶۹، ص۹۰).

پیشینه فضاهای بازداشتگاهی در تاریخ

بر اساس آنچه در تاریخ روایت شده است؛ اولین سند تاریخی اشاره دارد که «دامی ین» به جرم سوء قصد به جان پادشاه در دوم مارس ۱۷۵۷ محکوم شد که در برابر در اصلی کلیسا پاریس به جرم خود اعتراف و طلب مغفرت کند و از آنجا با یک پیراهن و مشعلی از موم مشتعل به وزن نزدیک به یک کیلو در دست در یک گاری به میدان گرو برده شود و بر قاپوقی که در آنجا برپا شده است با انبری گداخته و سرخ سینه، بازوها، ران ها و ماهیچه های ساق هایش شکافته شود و دست راستش در حالی که در آن چاقویی را گرفته که با آن به جان پادشاه سوء قصد کرده با آتش گوگرد سوزانده شود و روی شکاف های ایجاد شده در بدنش سرب مذاب، روغن جوشان، صمغ گداخته، موم و گوگرد مذاب ریخته شود و سپس بدنش با چهار اسب کشیده و چهار شقه شود و اندام ها و بدنش سوزانده شوند، خاکستر شود و خاکسترهایش به باد سپرده شود (فوکو، ۱۳۹۰، ص ۱۱). همچنین در همان سند آمده است که:

«... مطابق حکم، تمامی بدن به خاکستر بدل شد. آخرین قطعه یافت شده از بدن او تا ساعت ده ونیم در میان نیم سوزها هنوز در حال سوختن بود. سوختن قطعه های گوشت و تنه تقریبا چهار ساعت طول کشید. افسرانی که من و پسرم نیز جزوشان بودیم و دسته ای از کمانداران تا حدود ساعت یازده در آنجا ماندند.» (همو، همان، ص ۱۲).

سه ربع قرن بعد لئون فوشه در کتاب درباره «اصلاح زندان ها» این مقررات را برای «دارالتدیب» در پاریس نوشت: ماده ی ۱۷. روز زندانیان در زمستان ساعت ۶ صبح و در تابستان ساعت ۵ صبح آغاز می شود. در تمامی فصل ها مدت کار نه ساعت خواهد بود. دو ساعت در روز به آموزش اختصاص دارد و فعالیت های روزانه در زمستان ساعت نه شب و در تابستان ساعت هشت شب به پایان می رسد. این بود یک نمونه تعذیب و یک نمونه برنامه روزانه مجرمان. این دو جرم هایی یکسان یا نوع یکسانی از بزهکاران را مجازات نمی کنند، بلکه هریک به خوبی معرف نوعی سبک کیفری اند. فاصله زمانی این دو کمتر از یک سده است. در زمان های گذشته مجازات هایی از قبیل زنده به گور کردن، سوزاندن، طعمه حیوانات درنده ساختن، کور کردن و انواع شکنجه های بدنی رواج داشته است. زندان محلی بوده که متهم را در آنجا نگهداری می کردند تا در روز دادرسی در دادگاه حاضر نمایند. معمولا زندان ها در زیر قصرها و یا در قلعه ها بنا می شد و جای تاریک و ناسالم بود. زندانیان وضع تأسف انگیز داشته

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

واکثـرا محکومیـن در زندان هـا جـان می سـپردند. روحانیـون مذهـب مسـیح اولیـن کسـانی بودنـد که با ابـراز تنفر از خونریزی خواسـتار تعدیل مجازات شـده و مجـازات حبـس را بـه جای کیفـر اعدام توصیـه کردند و بـرای اصـلاح و تربیـت زندانیـان اقـدام و از زندان هـا بازدیـد بـه عمـل آوردند (تصویـر شـماره ۱ و ۲).

در سـال ۸۱۷ میلادی در مجمع روحانیون مسیحی در رم، مقـررات مربـوط بـه اداره زندان هـا تصویب و تأکید شـد کـه زندان ها بایـد جنبه اصلاحی و تربیتی داشـته باشـند و بـرای نیـل بـه ایـن هـدف، زندانیـان بایـد به روش انفـرادی نگهـداری شـده و بـه آنـان کار دسـتی آموخته شـود. اجـازه خواندن کتب مذهبی را داشـته و روحانیـون در زندان هـا، زندانیـان را ملاقـات و با نصایح سـودمند آنـان را به راه راسـت هدایت کننـد. در ـاجر ای تصمیمـات مذکـور در همان سـال اولیـن زندان بـه روش انفـرادی در رم بنـا گردیـد. در سـال ۱۲۶۶ میـلادی مجمـع عمومی روحانیون مسـیحی بـه عنوان اینکـه در روش انفـرادی زندانـی فرصـت تأمـل و تفکر را دارد و از تنهایـی زجـر کشـیده و از عمـل خـود نادم و پشـیمان می شـود و بـا تحمـل مشـقت روان پـاک و منـزه می گـردد، اجـرای روش مذکور را تأییـد و تغییر نـام زندان هـا بـه ندامتـگاه را تأییـد کردنـد. در سـال ۱۵۵۷ در لنـدن قصـر متروکـی به نام «بریـدول» برای نگهـداری ولگـردان اختصـاص یافت. در ایـن زندان کار الزامـی و روش هـای تربیتی در مـورد محکومین اجرا می گردید. در سـال ۱۵۹۹ در آمسـتردام، زندان خاصی جهـت آمـوزش کار و تربیـت مذهبـی زندانیـان افتتاح و از سـال ۱۶۰۵ در ایـن زنـدان روش انفرادی اجـرا می گردید. در سـال ۱۶۲۳ در ناپل زندانی برای تفکیک زنـان از مـردان اطفـال از بزرگسـالان بـه روش انفرادی بنا شـد. در سـال ۱۶۶۷ در فلورانـس دارالتادیبی جهت تربیـت جوانان تأسـیس گردیـد. در سـال ۱۷۰۳ در رم بـه امر «پـاپ کلمان» زندانـی تربیتی جوانـان به روش انفـرادی بـه نـام «سـن میشـل» بنـا و ایـن جملـه در سـر آن حـک شـده اسـت: تنبیه بزهـکاران بـا مجازات بی فایـده اسـت بایسـتی با روش خـاص آنـان را تربیت کـرد. در ایـن زنـدان جوانـان پسـر کمتر از ۲۰ سـال و اطفـال طـرد شـده و در خطر به روش انفـرادی توأم با کار نگهـداری می شـدند. در سـال ۱۷۳۵ زندانـی جهـت نگهـداری زنـان بـه روش انفـرادی در رم افتتـاح شـد. در سـال ۱۷۸۷ در امریـکا «بنژامیـن فرانکلیـن» کـه بـه اروپـا مسـافرت کـرده و بـا افـکار و عقایـد هـوارد و بنتـام آشـنا شـده بـود انجمـن زندان هـا را تشـکیل و در سـال ۱۷۹۰ در فیلادلفـی ایالـت پنسـیلوانین آمریـکا اولین زنـدان انفـرادی را بنا نمـود. در سـال ۱۷۹۷ در انگلسـتان اولیـن زنـدان بـه روش انفـرادی افتتاح شـد. اجرای روش انفـرادی نتایج اسـف انگیز داشـت و اغلب زندانیان پـس از تحمل چند سـال مجـازات، مبتلا بـه بیماری های روانی شـدند. در سـال ۱۸۱۶ در ایالـت نیویـورک زنـدان ابـرن افتتاح و زندانیـان روزهـا دسـته جمعـی بـا هـم کار می کردنـد ولـی حـق حـرف زدن با یکدیگر را نداشـتند و شـب ها بطور انفرادی بسـر می بردند. در سـال ۱۸۱۵ در زندان سـینگ روش ابرنیـن (رژیـم مختلـط) اجـرا گردیـد. زندانیـان روزهـا باهـم کار می کردنـد و شـب ها بطـور انفـرادی نگهداری می شـدند. در فرانسـه بـا تصویب قانـون۶ اکتبـر ۱۷۹۱ مجـازات حبـس در سـر ردیـف سـایر مجازات هـا قـرار گرفـت و در قانون جـزای ۱۸۱۰ سـه نوع زندان با اعمال شـاقه، دارالتأدیب و بازداشـتگاه پیـش بینی شـد ولی عمـلا زندانیان و بازداشـتی ها در یـک زنـدان نگهـداری می شـدند. در سـال ۱۸۴۰ در اسـترالیا، روش تدریجـی در مـورد تبعید شـدگان اجـرا گردید.

سیر تحول زندان ها در اسلام

بـا توجـه بـه روایـات در صـدر اسـلام محـل ویـژه ای بـرای زندانـی کـردن افـراد وجود نداشـته و اسـیران را یـا در مسـجد بطـور موقـت نگه داشـته و یـا در میـان مسـلمین کـه بـا حکومـت وقـت همـکاری صمیمانـه داشـتند تقسـیم می کردنـد تـا از آنـان نگهـداری نماینـد. در حدیـث آمـده اسـت کـه حضـرت رسـول (ص) مـردی از طایفـه بنی حنیفـه کـه او را شـمامه بن آثـال می گفتنـد و بـزرگ طایفـه بود در مسـجد مدینه

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

حبس کرد. حضرت رسول اکرم همواره زنجیر کردن اسرا و زندانیان را نهی می فرمودند (بکائی، ۱۳۶۷، ص ۳۱). در صدر اسلام زن و مرد زندانی از هم جدا نگهداری می شدند. در روایات آمده است که رسول اکرم (ص) افراد را در اتهام خون، حبس می فرمودند و در اتهامات دیگر، مقداری از روز را حبس می کردند. روش مذکور همان روش نیمه آزادی است که امروز در کشورهای مترقی اجرا می گردد. نخستین زندان در اسلام را حضرت علی (ع) در کوفه از بوریای فارس ساخت و آنجا را نافع نامید و سپس زندان دیگری از خاک و گل بنا کرد اسم آنجا را مخیس به معنای خار کردن، نرم کردن گذاشت. کیفر حبس بر پایه تفکر اصلاحی و توبه بوده است. همچنین از حضرت علی (ع) نقل شده است که آن حضرت به افرادی از زندانیان که قصد حضور در نماز جمعه را داشتند اجازه می داد که به نماز جمعه بروند و بعد از اتمام نماز دوباره به زندان برگردانده می شدند. ایشان مرتباً از زندان ها بازدید به عمل می آوردند و از احوال زندانی ها جویا می شدند. علاوه بر تامین معاش و اداره آنان برنامه تهذیبی، آموزش قرآن و فراگرفتن سواد خواندن و نوشتن سخت مورد توجه آن حضرت بود (همان، ص ۲۷۶). یکی از بازاری ها به امام خیانت کرد و آن حضرت به رفاعه که زندانبان محکوم بود نوشت: «چنانچه کسی برای او غذایی و نوشابه ای و یا رختخوابی آورد از آن جلوگیری مکن. دستور بده زندانیان را به جز ابن هرمه هنگام شب برای تفریح و هوا خوری به حیاط زندان بیاورند چنانچه در مورد ابن هرمه نیز احتمال خطر ندادی او را هم به همراه دیگران به خارج زندان بیاور». حضرت علی (ع) مرتباً از زندان ها بازدید و از احوال زندانیان جویا می شد. در زمان عمر بن خطاب که سرزمین مسلمانان وسعت یافت و بر تعداد امت مسلمانان افزوده شد نیاز جامعه به زندان بیشتر مشهود گردید. عمر در مکه خانه ای را از سفوان بن امیه به چهار هزار درهم خرید و به زندان اختصاص داد. پس از آن زندان هایی در شهرهای مختلف بنا و اکثر آنها به نام همان شهر نامیده شدند. از ویژگی های زندان های آن زمان تفکیک زندانیان به شرح زیر بود: ۱. زندان خاص بدهکارانی که به علت عدم پرداخت بدهی بازداشت می شدند؛ ۲. زندان مخصوص سارقین؛ و ۳. زندان سایر خطاکاران.

در زمان خلافت امویان زندان های متعددی در حجاز، عراق و شام احداث شد. شهرت اینگونه زندان ها به علت شخصیت هایی بود که در آن زندانی بودند. بدترین زندان دوره بنی امیه، زندان واسط در عراق بود بطوری که مورخین نقل کرده اند ۱۸۰ هزار نفر زن و مرد در محوطه وسیعی بدون سقف و پوشش در آنجا نگهداری می شدند. حبس با شکنجه توأم بود و زندانیان را با زنجیرهای آهنی می بستند گاهی خلیفه-ای به حکومت می رسید و با صدور عفو زندانیان را آزاد می کرد و الا زندان محل مرگ تدریجی بود. به مرور زمان عده ای از اتباع کشورهای دیگر در بین مسلمین به حکومت رسیدند با نهایت قساوت و شقاوت انواع شکنجه هایی را که در کشورشان متداول بود به مورد اجرا گذاشته و از هر گونه ظلم و بی رحمی دریغ نداشتند. در دوره عباسیان زجر و شکنجه به نهایت شدت رسید و دو نوع زندان وجود داشت:

۱. زندان های خصوصی که اتاق تاریک و نمناک و یا چاه های عمیق بود که در آنجا زندانی را با مار و سوسمار و حشرات موذی نگهداری کرده سپس در مدت چند روز از بین می رفتند.

۲. زندان های عمومی که از قرن چهارم در منازل پیشکاران خلفا احداث گردید و غالباً متهم را با افراد خانواده اش برای انتقام جویی حبس می نمودند (همو، همان، ص ۴۱۷).

سیر تحول معماری زندان ها در ایران

با اینکه راجع به وضع زندان های ایران در دوران باستان اسناد و مدارکی در دست نیست، اما آنچه که مسلم است در قلعه ها زندان هایی بنا می شد و پادشاهان و حکمرانان مخالفین خود را در آنجا

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

زندانی و سپس به وضع فجیع از بین می برند. حبس جزء مجازات ها نبود بلکه وسیله ای برای از میان بردن بی سر و صدای اشخاص بلند مرتبتی بود که وجودشان برای کشور و یا پادشاه خطر داشت. قلعه مستحکمی در گل گرد در مشرق شوشتر در خوزستان بود که «گیل گرد یا اندهشن» نام داشت و آنرا «انوشبرد یا قلعه فراموشی» نیز می خواندند زیرا نام زندانیان و حتی آن مکان را کسی نبایستی بر زبان می آورد. خلع در تاریخ نقل شده که قباد پادشاه ایران به مذهب مزدک گروید نجباء و روحانیون اجتماع کرده او را خاع و جاماسب برادر او را بر تخت نشاندند جاماسب برادر خود قباد را در سال ۴۹۸ میلادی در قلعه فراموشی حبس کرد. پس از فتح مسلمین نیز هر حاکم و صاحب نفوذ در حوزه قدرت خود، محلی را برای حبس کردن افراد بنا نموده و متهمین را در آنجا نگهداری می کرد و زندانیان وضع رقت باری داشتند. قدیمی ترین زندان بزرگ در تهران زندانی به نام انبار شاهی بود که در زیر نقارخانه ارک محل فعلی بانک ملی بازار قرار داشت و زیر نظر حاجب الدوله رئیس تشریفات اداره می شد. فراش باشی رییس اجراییات و فراش ها نگهبانان انبار شاهی بودند. غذای زندانیان بسیار ناچیز بود و مردم به عنوان نذر گاهی از سوراخ زندان غذا و خوراکی برای زندانیان می انداختند. اصلاح سر و صورت، حمام و نظافت وجود نداشت. زندانیان ده الی چهارده نفری به وسیله زنجیری که دارای طوقهای متعدد آهنی بود بهم متصل می شدند و انتهای زنجیر را از سوراخ درب اطاق زندان به خارج برده و به وسیله میخ آهنی بزرگی مانند افسار به زمین می کوبیدند. فاصله طوق ها از هم ۱۰ سانتی متر بود و به هریک از زندانیان دو شاخه چوبی به طول ۲۵ الی ۳۰ سانتی متر داده می شد تا هنگام خستگی و فشار زنجیر در گردن، آن را زیر طوق قرار دهند تا از سنگینی آن کاسته شود. زندانیان هنگام قرار دادن طوق به گردن خویش آن را می بوسیدند. زیرا معروف است که حضرت موسی ابن جعفر علیه السلام در زندان هارون الرشید مدتی در زنجیر بوده است، برای جلوگیری از فرار زندانیان وسط قطعه چوبی به طول ۶۰ و به قطر ۲۰ سانتی متر را به اندازه کف پای زندانی تراشیده و پای زندانی را در آن قرار می دادند و بعد قطعه چوبی را بوسیله میخ های بزرگی که به «گل میخ» معروف بود روی آن می کوبیدند تا مانع خروج پا از آن شود (پیرنیا، ۱۳۶۲، صص ۱۹۶و ۲۰۶).

در سال ۱۳۹۲شمسی دولت ایران به منظور سروسامان دادن به وضع نظمیه شهربانی کشور، عده ای مستشار از کشور سوئد استخدام کرد. مستشاران سوئدی ابتدا نظام نامه محابس یا همان آیین نامه زندان ها را تهیه کردند که در سال ۱۲۹۸ شمسی به تصویب هیئت دولت رسید. در این آئین نامه زجر بدنی و زنجیر کردن زندانیان ممنوع گردید. در دوره سرتیپ درگاهی رئیس شهربانی وقت نظام نامه تشکیلات محابس و توقیف گاه ها و وظایف مأمورین و مستخدمین آن ها تهیه و در ۳۱ شهریور ماه ۱۳۰۷ شمسی به تصویب هیئت وزیران رسید و در همان سال نظام نامه اجرای حکم اعدام نیز تصویب و به مورد اجرا گذارده شد. در سال ۱۳۰۸ شمسی اولین زندان ایران، زندان قصر جهت نگهداری ۶۰۰ نفر محکوم بنا گردید. پس از شهریور ۱۳۲۰ تحت تاثیر علل ناشی از جنگ جهانی دوم به تعداد بزهکاران ایران مانند اکثر کشورهای جهان افزوده شد و زندان ها را با کمبود جا مواجه ساخت. در ۲۱ مهرماه ۱۳۴۷ اولین آئین نامه زندان ها با توجه به اصول علم زندان ها به تصویب رسید و در سال ۱۳۵۴ آئین نامه مذکور اصلاح شد لیکن به علت عدم امکانات، اکثر مفاد آن اجرا نگردید. لذا می توان گفت:

۱. تحول زندان های ایران قبل از پیروزی انقلاب: قبل از پیروزی انقلاب اسلامی نهضت مقررات راجع به زندان ها در سال ۱۲۹۸ ه.ش مبنی بر نظام نامه مجالس و توقیف گاه ها به تصویب رسید و پس از آن نظام نامه ها قوانین و آیین نامه های مختلفی چون نظام نامه مجالس و توقیف گاه ها مصوب سال

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

۱۳۰۷ مـورد تصویـب قـرار گرفت. سـپس قانـون راجع بـه وادار کـردن محبوسـان غیرسیاسـی بـه کار مصوب سـال ۱۳۱۴ و در پـی آن نظـام نامـه زندانیـان مصـوب هیـات وزیـران بـه سـال ۱۳۱۵ و در ادامـه آییـن نامـه اجرایـی قانـون مربـوط بـه تشـکیل دادگاه هـای اطفال کانـون اصـلاح و تربیـت مصـوب ۱۳۴۷ بـه تصویـب رسـید و سـرانجام آییـن نامـه زندان ها و موسسـه های صنعتـی و کشـاورزی وابسـته بـه زندان هـا در سـال ۱۳۵۴ تصویب شـد.

۲. تحـول زندان هـای ایـران بعـد از پیـروزی انقـلاب: پـس از پیـروزی انقـلاب اسـلامی در ۲۲ بهمـن سـال ۱۳۵۷ تغییـرات اساسـی در ایـران بوجـود آمـد. از جملـه ایـن تغییـرات، تغییـر در زندان های کشـور بود و براسـاس مصوبـه شـورای انقـلاب اسـلامی در تاریـخ ۱۳ شـهریور ۱۳۵۸ زندان هـا از شـهربانی منفـک و بـه شـورای سرپرسـتی زندان هـا محـول شـد و سـپس در بهمـن سـال ۱۳۶۴ با تصویب مجلس شـورای اسـلامی بـه سـازمان زندان هـا و اقدامـات تأمینـی و تربیتـی کشـور تبدیل شـد.

بیان یافته ها و تحلیل

زنـدان در ایـران قدمـت زیـادی دارد کـه در این جـا مطـرح نخواهـد شـد و اشـاره ای بـس اسـت کـه طبق شـواهد تاریخـی زنـدان و حتـی کیفـر حبـس هر چند در مـواردی نـادر کـه از ۵۵۰ قبـل از میـلاد حضـرت مسـیح (ع) شـروع می شـود، در ایـران باسـتان نیـز وجـود داشـته اسـت. بـه همین دلیـل در مـورد تعریف و انـواع زنـدان فقـط بـه شـرح و تفسـیر قسـمت هایی از آیین نامه هـای موجـود زنـدان بسـنده می شـود. در دادامـه برخـی از تعاریـف و اصول و تحلیـل نمونه های مـوردی بـه اختصـار اشـاره می شـود.

زندان بسته با حفاظ کامل

در مـاده ۴ آیین نامـه زندان هـا و اقدامـات تامینـی و تربیتـی مصـوب ۱۳۷۲ آمـده اسـت کـه زنـدان بسـته بـا حفـاظ کامـل زندانی اسـت کـه کاملا محصـور بوده و دارای برج هـای دیدبانـی باشـد. در جـداره خارجـی زنـدان بسـته ماموران مسـلح، مامور مراقب و پاسـداری وجـود دارد. ایـن نوع زندان برای نگهداری آن دسـته از محکومینـی اسـت کـه به تشـخیص مقامـات قضایی یا شـورای طبقه بنـدی نگهـداری آنـان در سـایر زندان ها و موسسـات مصلحـت نباشـد. در ایـن نـوع زنـدان در صـورت امـکان محکـوم شـب ها در اتـاق انفـرادی نگهـداری می شـود و روزهـا به طور انفـرادی یا گروهی از برنامه هـای آموزشـی، حرفـه ای و ورزشـی اسـتفاده می نماینـد و یـا در کارگاه هـای داخـل زنـدان بـه کار گمـارده می شـود.

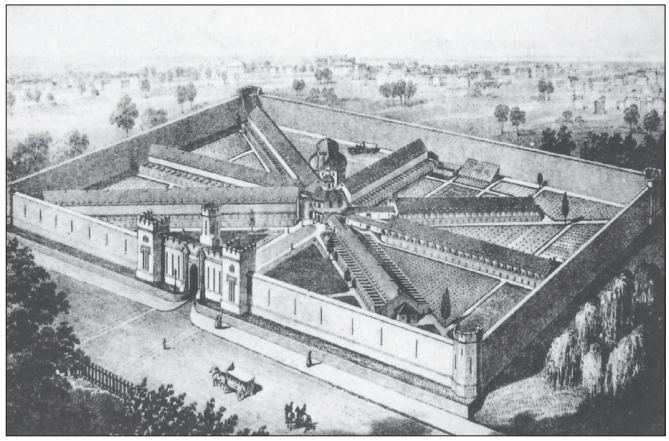
زندان نیمه باز

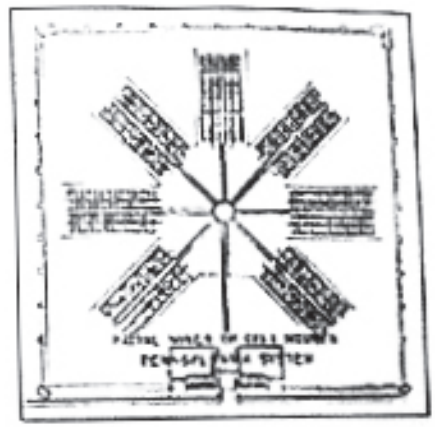
در ماده ۵، ۶، ۷، ۸ آیین نامه زندان ها و اقدامات تامینی و تربیتـی مصوب ۱۳۷۲ آمده اسـت کـه زندان نیمه باز در حد متوسـط حفاظت، زندانی اسـت که محصور بوده و زندانیـان بـه صـورت گروهـی بـا تعـداد کافـی مامور مراقـب بـدون اسـلحه بـه کار اعـزام می گردنـد و پـس از خاتمـه کار مجـددا بـه آسایشـگاه های خـود عـودت داده می شـوند. زنـدان نیمـه بـاز مخصـوص نگهـداری افـراد زیـر اسـت: محکومـان بـه جرایـم غیـر عمـدی؛ محکومـان بـه حبـس تعزیـری تـا دو سـال؛ محکومان به حبس بیشـتر از دو سـال به شـرط تحمل یک سـوم محکومیـت در زنـدان بسـته؛ محکومان بـه حبس دائم پـس از تحمل سـه سـال محکومیت.

زندان باز

در مـاده ۱۴ آیین نامـه زندان هـا و اقدامـات تامینـی و تربیتـی مصـوب ۱۳۷۲ آمـده اسـت کـه زنـدان بـاز زندانـی اسـت بـدون حفاظـت و مامـور مراقـب، کـه زندانـی مـدت محکومیـت خـود را در آن با اشـتغال به کار یـا به خدمـت می گذرانند و حق خـروج از زندان را ندارنـدو زندانـی در شـب بـه نزدیک ترین آسایشـگاهی کـه بـه ایـن منظـور تعییـن شـده اسـت، اسـتراحت می نمایـد. زنـدان بـاز مخصـوص نگهـداری افـراد زیـر اسـت: محکومـان بـه جرایم غیرعمـدی؛ محکومـان به حبـس تعزیری تا دوسـال پس از گذرانـدن یک چهارم مـدت محکومیـت در زنـدان نیمه بـاز؛ محکومـان بـه حبس تعزیری بیشـتر از دو سـال پـس از گذراندن یک دوم مـدت محکومیـت در یکـی از زندان هـای بسـته یا

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

تصویر ۳ و ۴. الگوی شعاعی زندان و پلان الگوی شعاعی زندان؛ ماخذ: www.norfrisco.com

نیمه باز؛ محکومان به حبس دائم پس از گذراندن پنج سال از مدت محکومیت.

سیر تحول معماری زندان

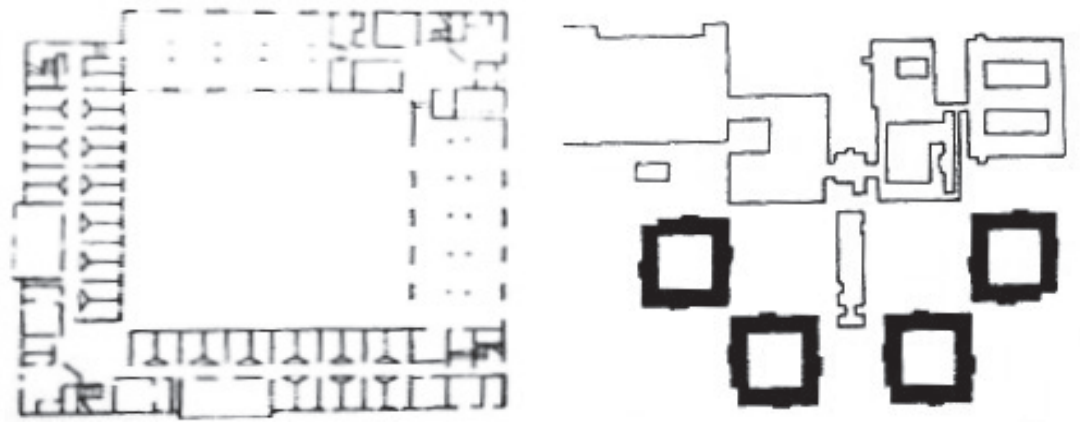
در طول قرون طرح معماری زندان ها و نحوه مدیریت آن ها تغییرات بسیاری یافته است و همواره منعکس کننده جامعه ای که آن را در بردارد بوده است. همانطور که در بخش های پیشین مطرح شد در طول قرن هجدهم مراکزی جهت نگهداری مجرمین در اروپای غربی و ایالات متحده ظهور یافتند. نیت و هدف تنبیه همراه با رفتار وحشیانه و غیر انسانی تاثیر قوی بر الگوهای اولیه معماری زندان ها داشتند. زندان ها به قصد داشتن یک ظاهر بسیار خشن و وخوف هم در داخل و هم از خارج بنا می شدند. جمله امیدهایت را رها کن، تو که وارد اینجا می شوی.

۱.«الگوی شعاعی»: «طراحی زندان ها در قرن هجدهم بصورت حرکت شعاعی و یا راهروهای طولانی انجام می گرفت. سلول-هایی در طرفین راهروها تعبیه شده و کنترل و نظارت به صورت مرکزی انجام می شد. این الگو احساس خوشایندی را برای زندانیان ایجاد نمی کرد و موجب تشدید احساس اسارت و محرومیت در آن ها می گردیده است. در قرن حاضر طرح و شکل زندان ها تغییرات عمده ای نموده و تنوع بیشتری پیدا کرده. اما فقط سه فرم مورد علاقه و پسند طراحان قرار گرفته است. این سه نمونه به طرح های صلیبی، مثلثی و مستطیلی تقسیم شده اند. طرح های صلیبی یک نوعی از الگوی شعاعی می باشند. که در نمونه های اخیر آن، ابعاد کوچک تر و طول راهروها کمتر شده است. معابر در سه جهت به سلول ها منتهی می گردد و بال چهارم به صورت یک مجمع عمومی عمل می کند ولی کماکان فضای موجود خشک می باشد»(Fairweather,L.,& conville, S, ۲۰۰۰, p۱۸).

۲.«**الگوی مثلثی**»: نمونه دوم طرح مثلث یا سلول هایی در اضلاع می باشد. این نوع طراحی دارای جوی دوستانه و گرم تر بوده و احساس فضای بسته زندان در آن کمتر ایجاد شده است. ترکیب و تراکم این نوع طراحی در سایت های نه چندان بزرگ قابل اجرا می باشد. با وجود فضای صمیمی و گرمی که در داخل بنای این فرم از طراحی وجود دارد. نقشه هندسی آن به نظر خشک و سرد رسیده و فضای منظمی را القا می کند. ساختار و هزینه اجرای آن نسبت به فرم های دیگر بسیار گران تر بوده و اصولاً اقتصادی نمی باشد (پلان ۱ و ۲).

۳.«**الگوی مستطیلی**»: سومین طرح یا الگو فرم مستطیل می باشد. این نمونه به عنوان طرحی کامل برای زندان های آینده در نظر گرفته شده است. در این طرح تقسیم بندی سلول ها در چهار ضلع مستطیل بوده و فضای عمومی در وسط

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

پلان ۳ و ۴. الگوی مستطیلی زندان و الگوی مستطیلی زندان؛ ماخذ: Fairweather, L,& conville, S، ۲۰۰۰، p۱۷

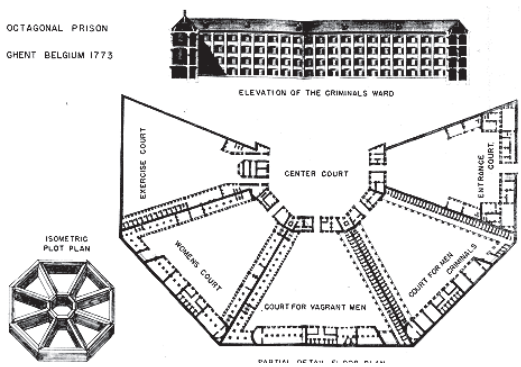
مجموعه قرار دارد. اشکالات موجود در راه روهایی که جهت دار و خشک بود در این فرم وجود نداشته و فضای گرم تر و صمیمی تر ایجاد می-نماید. هزینه این الگوی طراحی کمتر از شکل مثلثی می باشد. در عین اینکه خصوصیات طرح مثلثی در اشکال مستطیل وجود دارد. این فرم طراحی در ابعاد کوچک تر گرمی بیشتری فراهم می نماید و موجب ارتباط نزدیک تر بین زندانیان و کارمندان زندان می شود (پلان ۳و ۴).

در این جا به تعدادی از نمونه هایی که در طول تاریخ زندان ها از لحاظ الگو و طراحی معماری شاخص و جزء دسته های مذکور بوده اند می-پردازیم. یکی از نخستین زندان های اروپا زندان ویلین۱ در قنت۲ بلژیک می باشد. که در سال ۱۷۷۳ تاسیس شد. طرح آن شامل بلوک سلول ها بود که در هشت قطاع یا بال اطراف یک فضای مرکزی چیده و با یک دیوار هشت ضلعی محصور شده بود. اگر چه این زندان به همانگونه که طراحی شد اجرا نگردید ولی اولین زندانی بود که سلول ها به صورت مرکزی بنا می شدند. سلول ها به گونه ای جانمایی شدند که هیچ گونه ارتباط بصری بین زندانیان و دیوار خارجی برقرار نمی شد. الگوی این زندان سالیان بعد در سیستم معروف معماری زندان آبرن گرفته شد که بعداً به آن اشاره خواهد شد (پلان ۵).۳

اولین زندان در ایالات متحده، زندان «والنت استریت» در سال ۱۷۹۰ در شهر پنسیلوانیا بنا شد. در این زندان برای اولین بار در طول تاریخ کیفری، اصولی چون طبقه بندی زندانیان طبق سن، جنسیت و نوع جرم به منظور اصلاح زندانیان بنیان گذاری شد. در این زندان زندانیان به طور جمعی نگهداری می شدند و شانزده سال انفرادی به صورت دو دوره هشت ساله در هر طبقه نیز برای مجرمین سخت تر بنا شد.

در این سلوها یک پنجره در ارتفاع بسیار بلند و دور از دسترس مجرم وجود داشت و بر روی آن دو سری آهنی قرار می گرفت. در زمان حبس در این سلول های خاص، مجرم حق استفاده از نیمکت، میز، تخت خواب و یا هر چیز غیر از لوازم ضروری زندگی که با فقدان آن به سلامتی او صدمه ای وارد شود، نداشت. دیوار این سلول ها با گچ و پلاستر گچ پوشیده شده بود و دو مرتبه در سال سفید می شدند. در فصل زمستان وسایل گرمایی در کریدور قرار می گرفتند به طوری که گرما به مقدار کافی به مجرم برسد بدون این که دسترسی مستقیم به آن داشته باشد. برقراری ارتباط بین مجرمین به علت ضخامت دیوارها امکان پذیر نبود. در سال ۱۸۹۸ در «فرزنه» فرانسه زندانی با الگوی تیر تلفن بنا شد که در آن کریدور مرکزی، خوابگاه و سلول های جمعی را به تاسیسات و تجهیزات مختلف متصل می نمود. در این مدل بخش های

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

پلان ۵. زندان ویلین؛ ماخذ: www.norfrisco.com

مختلف زندان عمود بر کریدور طویل مرکزی قرار می گرفتند. زندان فرزنه توسط «فرانسیکو هنری پوشین» طراحی شد. پوشین به همراه «جان هویلند» و «آلفرد هاپکینز» بزرگ ترین ابداع گران در تاریخ طراحی زندان بودند. در تصویر پایین الگوی تیر تلفن کاملاً مشهود است.

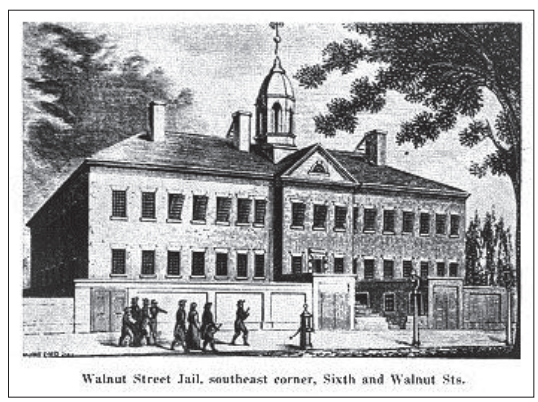
در پایان به عنوان تحلیل و جمعبندی بررسی نمونه های موردی می توان به انواع زندانها به ترتیب زیر اشاره کرد:

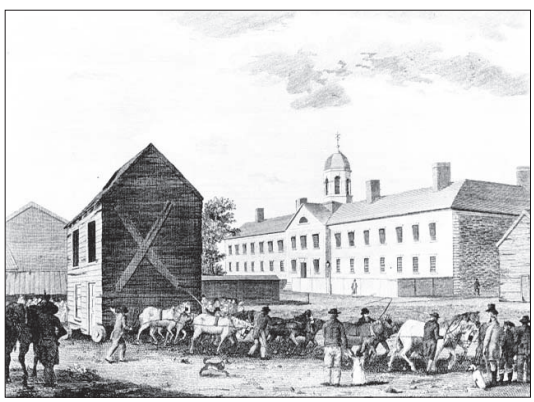
۱. زندان های نسل اول

با مطالعاتی که صورت گرفت می توان در طول تاریخ سه مرحله در تحول معماری و مدیریت زندان ها مشخص نمود که به این سه مرحله نسل اول و نسل دوم و نسل سوم اطلاق می شود. زندان های نسل اول شامل زندان هایی چون آبرن و کلاً زندان هایی که تا ۳۰ سال پیش تاسیس شده اند می باشد. طرح های زندان های نسل دوم و سوم که در سه دهه اخیر معماری زندان ها را تحت تاثیر قرار داده است.

۲. زندان های نسل دوم، طرح واحدی با نظارت مستقیم

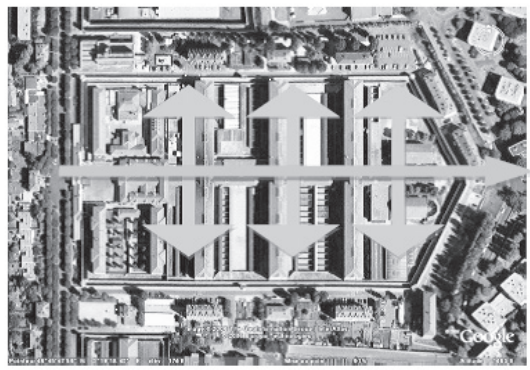
در اوایل دهه ۷۰ میلادی سازمان ملی معماری و عدالت مجرمین مسئول تنظیم اساس نامه ای شدند که شامل طرح واحدی خوابگاها و نظارت از راه دور در داخل یک اتاق امن بود. اصول اولیه طرح بر اساس فراهم نمودن خدمات برای زندانیان که همواره به خدمات اسکورت نیاز داشتند، بود. در بخش های خوابگاهی کوچک تر پیشرفت هایی در طبقه بندی و تکنولوژی منعکس شده بود. خدمات روزمره به فضای روزانه منتقل شده بود و به جای استفاده میله ها آهنی در جلوی هرسلول برای کنترل زندانیان، نظارت به صورت غیر مستقیم انجام می شد در نتیجه زندانبانان با کیفیت مطلوب تری بر زندانیان تسلط داشتند. اتصالات، مصالح و مبلمان با در نظر گرفتن نهایت امنیت و استحکام طراحی شده اند. تمامی این تدابیر به یک طرح بسیار خشک منجر شد که در برابر رفتار خشن پیش بینی شده از طرف زندانیان مقاوم باشد. فرضی که در طرح نسل دوم زندان ها در نظر گرفته شده بود رفتار خشونت آمیز زندانیان بود، چرا که افرادی مجرم بودند. در نتیجه طرح بر اساس ایجاد حائل ما بین زندانیان و کارمندان زندان تهیه شده

تصویر ۵ و ۶. زندان والنت استریت و نمای خارجی زندان والنت استریت

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

تصویر ۷. الگوی تیر تلفن زندان؛ ماخذ: گوگل ارث با ترسیم نمودار نگارندگان.

بـود. فعالیت هـای روزانه ماننـد ملاقات، مشـاوره روانی مشـاوره حقوقـی، غـذا خـوردن، ورزش و فعالیت هـای تفریحـی در فضاهایـی جـدا از محـل زندگـی زندانـی انجـام می گرفـت. جـدا قـرار دادن ایـن فضاهـا نظارت حرکـت زندانیـان از مکان هـای مختلـف بـه یکدیگر را الزامـی می سـاخت. طبق برخـورد نسـل دوم زندان ها، فضاهـای خوابگاهـی واحـدی بـه بخش هـای قابـل کنترلـی شـامل ۱۲ الـی ۲۴ نفـر تقسـیم می شـدند. در بخش هـای عـادی سـلول های انفـرادی در اطـراف یـک فضـای روزانه قـرار می گرفتنـد و در اتـاق کنترل امـن، نگهبـان مامور نظـارت فعالیت هـای زندانیان بود. طـرح واحـدی بـر اسـاس یـک مـدل مدیریتـی بسـیار خشـک و محـدود پایه-ریـزی و بـرای جوابگـو بودن به مشـکلات زندانیـان و نـه برای پیشـگیری تنظیم شـده بـود. رفتـار منفـی مفـروض از طریـق وسـایل دفاعی و امنیتـی کنتـرل می شـد. طرح واحـدی و نظـارت از راه دور زندان های نسـل دوم نسـبت به سـازماندهی خطی و نظـارت متنـاوب زندان هـای نسـل نخسـت، بسـیار پیشـرفته تر بـود. علـت اصلـی پذیـرش مشـتاقانه ایـن طـرح از طـرف زندانبانـان، تفکیـک مناسـب تر فضاها، سـلول های انفـرادی و عدم وجود ارتباط مسـتقیم بین کارمنـدان و زندانیـان بـود. بـا ایـن وجود هزینـه بنای ایـن طـرح به علـت به کارگیـری بیش از حد وسـایل و تجهیـزات امنیتـی بسـیار بـالا بود.

۳. نسل سوم زندان ها

در اوایـل دهـه ۶۰ میـلادی اداره فـدرال زندان هـا تکنیک هـای مدیریتـی و طبقه بنـدی متفاوتـی در چندیـن زنـدان آزمایـش نمودند. که به مـدل مدیریتی جدیـد بنـام مدیریت بخـش عملکردی اطلاق شـد. در ایـن مـدل برخـی خدمـات زندانیـان بـه صـورت غیـر متمرکـز ارائـه می شـد و برخـی از فعالیت هـای اداری را در بخـش زندگـی زندانیـان قـرار می دادنـد. مدیـر بخش، مسـئول یک بـا دو بخش خوابگاهـی بود و تمام تصمیمـات لازم جهـت مدیریـت آن جـا می گرفـت. عمومـاً کارمنـدان مسـتقیماً درون بخـش فعالیـت داشـتند و شـخصاً با مشـکلات روزمره زندانیان دست و پنجـه نـرم می کردنـد. زندان های بزرگ بـه بخش های کوچکتـر تقسـیم می شـدند کـه آن بخش هـا توسـط

تصویر ۸ (سمت چپ). زندان نسل اول و تصویر ۹ (سمت راست). زندان نسل دوم؛ ماخذ: سایت سازمانها و زندانها، زمان برداشت: ۱۳۹۳/۴/۳.

مدیریت شهری
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۰ پاییز ۹۴
No.40 Automn 2015

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

تعـدادی مدیـر بـه جـای زندانبـان هدایت می-شـدند. ایـده بخـش عملکـردی در اواسـط دهـه ۷۰ بـا ارایـه سـه زنـدان اجرایی گسـترش یافت. این سـه زنـدان در شـهرهای نیویـورک، شـیکاگو و سـن دیاگو در آمریـکا بنـا شـدند. اولیـن زندانـی کـه بـر پایـه ایـن ایـده بـا طـرح بخـش خوابگاهـی واحـدی هدایت شـد در شـهر کانتراسـکا کالیفرنیا در سـال ۱۹۷۹ قرار داشـت. نسل سـوم زندان هـا تحـت عنـوان طـرح واحـدی و نظـارت مسـتقیم از همـان طـرح واحـدی و نظـارت از راه دور به تدریـج بـه وجـود آمـد. بخش هـای زندانیـان بـه قسـمت کوچکتـر شـامل ۳۶ الـی ۶۰ نفـر بـا نظـارت مسـتقیم تقسـیم شـد. در ایـن طرح فـرض بـر آن بود کـه یـک محیط عادی، بسـتری بـرای ایجـاد رفتارهای عادی و سـالم خواهد بود. ایده مدیریت بخشـی به ارائه برخـی خدمـات به صـورت نزدیک تر به فضـای زندگی زندانیـان تاکید داشـت و بـه کاهش انتقـال زندانیان به فضاهـای مختلـف در زندان و در نتیجـه کاهش نظارت کارمنـدان منجـر شـد. در یـک زندان نسـل سـوم یک مامـور اصلاحـی در نقـش ناظـر در داخـل هـر بخـش خوابگاهـی فعالیـت دارد. امنیـت ایـن مامور به وسـیله زنگ هـای خطـر و ارتبـاط تلفنـی تامیـن می شـود. بـا ارئـه برخی خدمات مانند ملاقات، مشـاوره، غذاخوردن، برنامه هـای تفریحـی و مشـاوره های حقوقـی در داخل فضـای زندگـی زندانیـان هزینه گـزاف انتقـال زندانیان بـه بخش هـای مختلف زنـدان را کاهـش می دهد. غیر متمرکـز بـودن خدمـات فرصـت شـرکت زندانیـان در برنامه هـای گوناگـون را بیشـتر می کنـد. باعـث ایجـاد رابطـه مطلوب بین زندانی و کارمند می شـود و هزینه-هـای ناشـی از آشـوبگری و تخریب گرایـی را کاهـش می دهـد. هـدف چنیـن نظـارت و مدیریت پیشـگیری از رفتارهـای منفـی پیـش از وقـوع آن می باشـد. یـک شـخص زندانـی در یـک زنـدان نسـل سـوم می توانـد دو رفتـار مختلـف پیشـگیرد. یکـی این کـه خـود را به سـطح انتظـار مدیریـت برسـاند، دوم این کـه از بخـش جمعـی به سـلول انفـرادی منتقـل شـود. اگرچه بخش انفـرادی در سـطح حداقـل اسـتانداردها می باشـد ولی ایـن بخـش در زمینـه فرصت هـا و منافـع موجـود در بخـش جمعـی شـدیداً در تضـاد اسـت. بخش هـای انفـرادی بر اسـاس اصول زندان های نسـل دوم طراحی می شـوند. مامـوری در داخـل اتاق کنتـرل امن، محیط خشـک، تجهیـزات امنیتی و حفاظتـی، حرکت محدود و حداقـل امتیـازات و امکانات. در کل طرح نسـل سـوم زندان هـا براسـاس ایـن تفکر پایه ریزی شـده اسـت که اگـر محل اسـکان زندانیان، معمولی و انسـانی تر باشـد آنـان نیـز رفتـاری انسـانی تر از خود نشـان خواهند داد و تلاش بیشـتر بـرای حفظ محیط خـود خواهند نمود. زندان هـای نسـل سـوم از لحـاظ هزینه سـاخت و راه-انـدازی نیـز بسـیار مناسـب و در نهایـت موفـق بودنـد (www.cpted-security.com).

زندانهای معاصر: زندان با ساختار «سراسربین»

در واقـع گونـه ای ویـژه از معمـاری بود که اواخر سـده هجدهـم توسـط فیلسـوف فایده‌گرای انگلیسـی جرمی بنتهـام طراحـی شـد تا بـه زندان‌بان‌هـا اجـازه دهد که تمامـی زندانی‌ها را زیر نظارت خود داشـته باشـد بدون این‌کـه آن‌ها بتوانند مطمئن شـوند کـه در کدام لحظه تحـت نظارت‌انـد. این طرح شـاملِ دو اسـتوانه هم‌مرکز بـود کـه اسـتوانه درونـی ویـژه زندانبان‌ها و اسـتوانه ی بیرونـی برای سـلول‌ها در نظر گرفته شـده بـود. دیواره داخلـی اسـتوانه ی بیرونـی تنهـا بـا میله‌هـای فلـزی طراحی شـده بـود به طوری که تمامی سـلول از سـوی زندانبـان قابـل رویت باشـد. از طرفی اسـتوانه ی درونی بـا شـمار زیـادی حفـره (سـاختاری شـبیه برج‌هـای کفترخانـه ی سـنتی ایرانی) سـاخته می‌شـد بـه نحوی کـه زندانـی بـه هیـچ وجـه نمی‌توانـد متوجه شـود که زندانبـان در هرلحظـه از کـدام حفـره در حـال زیر نظر گرفتـن کـدام یـک از زندانی هاسـت. در طرح‌هـای اصـلاح شـده راهروهـای اسـتوانه داخلـی بـه شـیوه‌ای مـار ماننـد طراحـی شـدند کـه با پـژواک صـدای مکرر شـانس اطـلاع یافتـن زندانیـان از محـل زندانبـان بـه کمـک صدای پایـش را بگیرنـد. هرچند این ایـده قابل اجـرا در بیمارسـتان‌ها، سـربازخانه‌ها، بیمارسـتان‌های روانـی و مـدارس نیـز بـود. بنتهـام بـر اسـتفاده آن در

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

تصویر ۱۰ (سمت راست). زندان نسل سوم، سالن ورزشی زندان وودهیل انگلستان و تصویر ۱۱ (سمت چپ). نمای زندان وودهیل انگلستان؛ ماخذ: www.cpted-security.com.

تصویر ۱۲. درون یکی از ساختمان‌های زندان در پرزیدو مودلو، جزیره دلا خونتود، کوبا.

زندان‌ها تاکید داشت. چرا که به وسیله ی آن می‌شد با استفاده از تعداد کمی زندانبان زندانیان زیادی را کنترل کرد و از هزینه نگهداری آنان برای جامعه کاست.

اثر اصلی سراسربین عبارت است از ایجاد حالتی همیشگی و پایدار در فرد محبوس شده که از رویت پذیری خود آگاه باشد، حالتی که عملکرد خودکار قدرت را تضمین می کند. پس باید به گونه ای عمل شود که اثرهای مراقبت همیشگی باشد، حتی اگر کنش آن ناپیوسته باشد که کامل بودن قدرت بالفعل بودن اعمال آن را غیر ضروری سازد که این دستگاه معماری ماشینی باشد برای خلق و حفظ مناسبات قدرت، مناسباتی مستقل از آن کسی که آن را اعمال می کند و مختصر آن که محبوس شدگان در وضعیتی از قدرت گرفتار باشند که خود حامل اند. برای این منظور، مشاهده ی بی وقفه ی زندانی توسط مراقب هم بیش از حد زیاد است هم بیش از حد کم. بیش از حد کم است چون مسئله ی مهم آن است که زندانی بداند تحت مراقبت است؛ بیش از حد زیاد است چون نیازی نیست که واقعاً تحت مراقبت باشد. بدین منظور، بنتام این اصل را طرح کرد که قدرت می بایست رؤیت پذیر و وارسی ناپذیر باشد. رؤیت پذیر به این معنا که زندانی بی وقفه سایه ی بلند برج مرکزی را که از آن جا مخفیانه زیر نظر است در برابر دید داشته باشد و وارسی ناپذیر به این معنا که زندانی هیچ گاه نباید بداند که آیا اکنون زیر نظر است یا نه، اما باید مطمئن باشد که همیشه ممکن است زیر نظر باشد (فوکو، ۱۳۹۰، ص ۲۵۰).

روانشناسی اجتماعی و معماری زندان

اجزای گوناگون، معماری را تشکیل می دهند از جمله عوامل ریاضی، فنی، زیباشناختی و اخلاقی یا اجتماعی. از زمان های قدیم تاثیرات مثبت زیبایی بر همه روشن و واضح بوده است. امکان دارد نسل های مختلف تعاریف متفاوتی از زیبایی داشته باشند و حتی در یک دوره زمانی نیز این چنین باشد ولی همواره بر لزوم تناسب، هم خوانی و هماهنگی اجزا، اصالت، وضوح، ارتباط با بستر و کیفیت در معماری توافق وجود داشته است (Fairweather, L. & Mc Convill, s, ۲۰۰۰)در صومعه های قرون وسطی در جهت تشویق و غنی ساختن یک زندگی روحانی سعی در حذف تمامی عوامل مادی داشتند. یک سلول ساده و حداقل متعلقات، زندانیان را به «ذهن

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

پروری» برمی-انگیخت. مراسم مجلل در این مکان ها صورت می گرفت. دعاهای دسته جمعی ادا می شد. موسیقی غلبه ی روح بر ذهن را میسر می نمود و تعادلی بین فرد و جمع برقرار می شد. افراد در این سلول های ساده در یک معماری با شکوه و مزین با اشیا ظریف قدیمی سکنی می-گزیدند. حال عکس این وضعیت را تصور کنید: سلولی که سادگی آن بر خود باختگی و جدایی تاکید دارد و فعالیت های دسته جمعی با شرم در مکانی که ننگ اجتماعی و عدم اعتماد را تحمیل می کند، برگزار می شود. مکانی که در آن هیچ گونه تزیینی وجود ندارد جز عملکرد کیفری، اگر خلاء زندگی زندانیان با ارتباطات شخصی قبیح و محیطی زشت پر شود، نتیجه آن چه خواهد بود؟ عموماً ساختمان های عملکردی، چون زندان فاقد کیفیت هایی چون زیبایی و به کارگیری خلاقانه مصالح ساختمانی می باشد که منجر به ایجاد محیطی بیگانه می شود ولی خوشبختانه در اواخر دهه ۶۰ و اوایل دهه ۷۰ میلادی فلسفه اصلاح شخصیتی مجرمین در ایالت متحده آمریکا ظهور کرد. زندان های موجود با ویژگی های نامطلوب خود دیگر جوابگوی خواسته های جدید نبودند. در طول سال های گذشته دانشمندان و طراحان به زندان های متعددی مراجعه نموده و به اندازه گیری ارتباطات بین محیط آن ها، رفتار زندانیان و تاثیر طرح زندان بر زندانیان برداشته اند. در بسیاری از موارد هیچ ارتباط واضحی بین طرح و رفتار پیدا نمی شود، چراکه عوامل بسیاری بر نتایج این آزمایشات تاثیر می گذارد. از جمله خصوصیات شخصی زندانیان رفتار و برخورد کارمندان و مدیریت زندان و طرح معماری چندین عامل موثر بر رفتار زندانیان شناخته شده است ولی تشخیص تاثیرات آن به طور مجزا امری بس مشکل می باشد. در هزاره جدید تمدن های شرقی و غربی به این اعتقاد رسیده اند که در معرض زیبایی قرار گرفتن باعث بهتر شدن رفتار و کردار بشر و زشتی، اثر عکس دارد. زیبایی، هماهنگی و تناسب، کیفیاتی نادر هستند که باید برای آنان که قانون را رعایت می کنند و در خدمت جامعه خود هستند، نگاه داشت. تاثیرات روانی زندانی شدن بسیارند و پیچیده چراکه جدایی از دوستان و خانواده از دست دادن آزادی، نگرانی از زندگی آینده پس از آزادی و از دست دادن اعتماد به نفس، اثر بسیار شدیدی بر روحیه انسان زندانی دارد. برای اکثریت افراد زندانی محبوس شدن در یک فضای ملالت آور (از لحاظ روانی)که فاقد هیچ گونه ارتباط اجتماعی مثبت است. بسیار خشونت بار و غیر انسانی می باشد و در آینده تاثیراتی چون یأس، عصبانیت، خشونت و تخریب گرایی برای آنان خواهد داشت. تاثیراتی که مطلوب هیچ جامعه ای نمی باشد (Fairweather, L. & Mc Conville, s., p.۹).

اما امروزه دیگر کاربردی در نظام کیفری ندارد چرا که هیچ اثری در اصلاح مجرم و کاهش میزان جرم جوامع نداشته است. اکثر افرادی که دم از اصلاح زندان ها می زنند، قادر به تشخیص دو انگاره مختلف یکی اصلاح انسان دوستانه و دیگری بازپروری شخصیتی ایده آل با توجه به الگوهای اجتماعی نیستند. اصلاح انسان دوستانه مستلزم حداقل شرایط زندگی انسان به همراه اطمینان امنیت فیزیکی زندانیان می-باشد. نظریه ایده آل بازپروری شخصیتی با توجه به الگوهای اجتماعی به گونه ای اشاره به درمان و همچنین برنامه هایی که به اختلاط مجدد مجرم در جامعه منجر می شود دارد.

فضاها و جنبه های دیگر طرح زندان می تواند بر اصلاح انسان تاثیر داشته باشد یا بر بازپروری شخصیتی با توجه به الگوهای اجتماعی تاکید نماید ولی لزوماً بر هر دو تاثیر گذار نخواهد بود. به عنوان مثال ممکن است بهبود فیزیکی زندان تنها بخش اصلاح انسانی را پیش ببرد و نه هدف بازپروری شخصیتی با توجه به الگوهای اجتماعی. در طول تاریخ طرح های ضعیف، شرایط زندگی تاسف آور، جمعیت بیش از ظرفیت و کارمندان نالایق مانع

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

بـر طـرف نمـودن احتیاجـات زندانیان شـده اسـت. در حالی کـه محدودیت هـای اقتصادی مانع اصلاح انسـان دوسـتانه شـده اسـت. وضعیـت بازپـروری شـخصیتی آنهـم با توجه بـه الگوهـای اجتماعی بسـیار پیچیده تر می باشـد. بـرای برخـی مسـئولین ایـده آل بازپـروری شـخصیتی باتوجـه بـه الگوهـای اجتماعـی بـه معنای اصـلاح زندان هـا به گونـه ای کـه ارزش هـا و رفتار های زندانیـان در مهارت هـای مختلـف بـه منظـور اشـتغال آنـان پـس از آزادی می باشـد کـه در نهایـت مجـدداً مرتکـب جـرم نشـوند. با وجـود اینکه زندان هـا و مراکز اصـلاح در زمینـه بازپـروری شـخصیتی بـا توجـه بـه الگوهـای اجتماعـی دارای درجات مختلفـی از موفقیت بوده انـد، عمومـاً محیـط فیزیکـی در تغییـر نقـش مهمـی ایفـا می کنـد. بـه عنوان مثـال محیـط فیزیکی می توانـد بـه طـرق مختلـف در بازپـروری شـخصیتی زنـدان آن هم بـا توجه به الگوهای اجتماعـی تاثیرگذار باشـد. ایـن عوامـل همـه بـه فراهـم نمـودن فضایـی با کیفیـت برای طبقه بنـدی زندانیان، اجـرای برنامه های آموزشـی پژوهشـی و غیـره بسـتگی دارد. چنیـن تاثیـرات محیطـی می توانـد بـه سـادگی ارایه بـه موقع غـذا و یـا عملکـرد موفق تجهیـزات ورزشـی و تفریحی باشـند. حتـی بـا وجـود فشـارهایی چـون شـلوغی اگر ایـن خدمـات اصلـی بـه موقـع و بـه طـور موفـق ارائـه شـوند، نشـانه های کمتـری از بروز مشـکلات در بخش زندانیـان خواهیـم بـود. اگرچـه وجـود تجهیـزات و امکانـات می توانـد موثـر باشـند، تنهـا فراهـم نمـودن یـک محیط فیزیکـی مناسـب، بازپروری شـخصیتی را طبق الگوهای روانشـناختی جامعه را میسـر می سـازد. ایـن امکانات شـاید تنهـا به اصلاح مجـرم منجر و باعث ایجـاد مشـکلات کمتـر در بیـن زندانیـان شـود. بـرای ایجـاد شـرایط فیزیکـی مناسـب بازپـروری شـخصیتی محیـط فیزیکـی، فلسـفه عملکـردی، کیفیـت فضـا و کارمنـدان، همـه و همه بایـد به منظور رسـیدن به این هـدف تنظیـم گردند.

از نـکات مهـم اسـتانداردهای .P.D.B.S در خصـوص طراحـی زندان هـا می تـوان موارد زیـر را مطـرح نمود:

۱-سـاختن زندان هـا در ابعـاد کوچکتـر بـا ظرفیـت کمتـر موجـب بهره بـرداری مطلوب تـر شـده و روابـط میـان زندانیـان نزدیک تـر و صمیمی تـر خواهـد بـود. حداکثـر ظرفیـت یک بنـد طبـق .P.D.B.S ۵۰ الی ۷۰ نفـر ایـن تعداد بـه صـورت گروهی، بـا در نظـر گرفتن خصوصیـات افـراد کـه در طبقه بنـدی مـد نظـر قـرار می گیـرد بـه همـراه مسـئولین بنـد دوران اقامت خود را می گذراننـد.

۲-طبقه بنـدی و تفکیـک مجرمیـن بایـد به دسـته ای حرفـه ای و غیـر حرفـه ای در بندهـای مجـزا صـورت گیرد.

۳-هرچقـدر اشـل بنـا کوچک تـر باشـد و سـاختمان عظیـم و بـزرگ بـه نظـر نیایـد اثـر مطلوب تـری بـر زندانیـان خواهـد گذاشـت.

۴-حـد مجـاز فـرو رفتـن پایین تریـن طبقـه سـلول ها در زمیـن کمتـر از یـک متـر می باشـد به گونـه ای که ارتفـاع بنـا کمتـر و فضـای مرکـزی بیشـتر مشـخص باشد.

۵-مشـاهده فضـای بیرون از سـالن اجتماعات غیر قابل قبول می باشـد.

۶-زندانیـان باید از حق داشـتن سـلول انفـرادی برخوردار باشند.

۷-ارتفـاع سـقف ها بـه صورتـی طراحـی گـردد کـه از بیـرون از هـر طـرف قابـل کنتـرل و مشـاهده باشـد و فضـای پنهانـی در آن وجـود نداشـته باشـد.

۸-زندانیان در شـبانه روز باید حق اسـتفاده از سرویس بهداشـتی را داشته باشند.

۹-حد تعادل میان سیسـتم امنیتـی و آرامش در زندان بایـد رعایـت شـود، بدین معنـا که برنامه ریـزی صحیح بـرای ایجاد تعـادل میان نظام امنیتـی و حقوقی فردی اعمال گردد.

۱۰-ایجـاد امکانـت رفاهی بـرای خانواده هـای زندانیان بـه منظـور ایجـاد نـکات الزامـی در طراحـی زنـدان می باشـد.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

جدول ۱. مقایسه فضاهای بازداشتگاهی نسل قدیم و جدید؛ ماخذ: یافته های تحقیق.

زندان های قدیم	زندان های جدید
زندان به معنای اتاق انتظار برای اعدام یا صدور حکم مجرم	زندان به معنای مرکز اصلاح و تربیت مجرم
ظلمت و تاریکی	نور
فضای بسته	نفوذپذیری و قابل نظارت
آلودگی	نظافت
رفتار غیر اخلاقی	به کاربردن نظم
محدودیت در حرکت (رنجور)	آزادی حرکت
خشونت و ظلم	برخورد انسانی
طبقه بندی اجتماعی درون زندان	طبقه بندی استاندارد
نظام اداری نامطلوب و فاسد	مسئولین متخصص و حرفه ای
پشیمانی پیش از اعدام	تبدیل مجرم به شهروندی وظیفه شناس از طریق برنامه های اصلاحی
اجرای قطعی و بلاشرط حکم صادر شده	انعطاف در اجرای حکم و تشویق رفتارهای خوب
تنبیه جسمی	تربیت رفتاری و تاکید بر اذهان زندانیان

نتیجه گیری و جمعبندی

در رابطه با رویکردهای نوین به فضای کالبدی زندانها و جنبه های ندامتگاهی آن و تلاش برای ارتقا روحی و روانی مجرمین از طریق کاربست روشها و اصول روانشناختی اجتماعی در طراحی معماری زندان باید گفت که معماران نمی توانند به طور دقیق تاثیر بنای خود را بر ساکنین و استفاده کنندگانش را مشخص کنند؛ چراکه در بهترین حالت، طرح آنان از روند اصلاح و بازپروری شخصیتی مجرمین حمایت و محیطی انسانی را برای کارمندان و زندانیان فراهم می کند. برای رسیدن به این ایده آل طراحان بایستی همواره برای شخصیت زندانیان، کارمندان و ملاقات کنندگان احترام قائل شوند. نقش معمار حبس روح انسان نیست، بلکه هنر او ایجاد فضایی است که با روحیه انسان درگیر نشود و حس اطمینان به نفس مجرم را تخریب نسازد. معماری زندان باید گویا و قابل درک باشد با توجه به صحبت های فوکو، انضبات و قدرت در ضمن بایستی قابلیت ایجاد زبانی که در زندانیان حس تعلق به زمان حال و امید به آینده زنده سازد. بناها از جهت مختلف تاثیراتی گوناگون بر روی افراد می گذارند. برخی از محیط اطراف خود بسیار متاثر می شوند و بعضی دیگر خیر. بعضی از مجرمین در دوران اولیه زندانی شدن تاثیر قوی از محیط پیرامون خود می پذیرند به گونه ای که شرایط نامناسب در طول مدت حبس می تواند تاثیرات منفی جبران ناپذیری در روحیه آنان داشته باشد. با مطالعاتی که انجام شد می توان نتیجه گرفت که با درک روان شناسانه افرادی که از یک زندان استفاده می کنند، می توان به شرایط فیزیکی، اجتماعی و محیطی آن بهبود بخشید.

مسلماً تمامی جنبه های طراحی زندان را نمی توان پوشش داد چرا که مطالعات انجام شده تنها به بخشی از نکات طراحی منتهی گشته است که در ادامه به «اصول و معیارهای طراحی فضاهای

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

بازداشـتگاهی» اشـاره مـی شـود:

۱.«**موقعیـت**»: تعییـن موقعیت زندان بـا هدف اصلاح و تربیـت مجرمین بسـیار حائز اهمیت اسـت. از طرفی، یـک زنـدان نباید در مراکز پرفعالیت و جمعیت شـهری بنـا شـود ولـی از طـرف دیگر یـک زنـدان نبایـد کاملاً مجـزا باشـد چراکـه هـم باعـث ایجـاد ناراحتـی بـرای کارمنـدان زنـدان می شـود و هـم بـر پذیـرش افـرادی کـه از آن زندان خارج می شـوند توسـط اجتمـاع، تاثیر گـذار می باشـد. یکـی از عوامـل مهـم در بازگشـت موفـق زندانیـان بـه جامعـه، پشـتیبانی و تشـویق در ایجـاد روابط اجتماعی و احساسـی زندانیان با خانواده و دوسـتان می باشـد. حتی با پذیرش زندانیان در مراسـم مختلـف جامعـه و کمک هـای داوطلبانـه افـراد جامعه در فعالیت هـای زنـدان یـک حـس اطمینـان روانـی و اعتمـاد به نفـس در زندانیـان ایجـاد می کنـد. تمامـی ایـن شـرایط بـه موقعیـت زنـدان نسـبت بـه جامعـه پیرامون بسـتگی دارد.

۲. «**الگـوی نظارتی**»: در سیسـتم های نظارتی زندان، دو تیـپ اصلـی وجـود دارد که شـامل نظارت مسـتقیم و نظارت غیرمسـتقیم می-باشـد. الف) سیستم نظارتی غیرمسـتقیم: در زندان هایـی کـه سیسـتم نظارتـی غیـر مسـتقیم دارنـد، زندانیـان و کارمنـدان زنـدان در بخش هـای مجـزا قـرار دارنـد و ارتباطی ضعیـف دارند. این گونـه زندان ها غالبـاً دارای الگوی شـعاعی، صلیبی و یـا L شـکل هسـتند. در ایـن الگوهـا حـس غریبـی میـان زندانیـان و کارمنـدان زنـدان بـه وجود مـی آورد و بـه ایجـاد فرهنگ های داخلـی زندانیان می شـود که کارمندان از آن ها کاملاً بیگانه اند. ب) سیسـتم نظارتی مسـتقیم: در زندان هایـی کـه نظارت به طور مسـتقیم صـورت می گیـرد فضاهـای مرکـزی وسـیع تری وجود دارد کـه تنهـا یـک یـا دو طبقـه سـلول در اطـراف آن بنـا می شـود. فـرم فضـا معمـولا مثلثـی یا مسـتطیلی می باشـد کـه در آن کارمنـدان زنـدان بـا زندانیـان ارتبـاط مسـتقیم برقـرار می کننـد. تحقیقـات نشـان می دهنـد کـه ارتبـاط عمیق-تـر زندانیـان و کارمندان بـه نظـارت بهتـر از زندانیـان و در نتیجه امنیت بیشـتر منجـر شـده اسـت. ایـن ارتبـاط گـرم، فضـای سـرد و سـنگین زنـدان را نیـز از بین می برد کـه تاثیری مثبت بر زندانیان خواهد گذاشـت. اگر رابطـه کارمندان زندان بـا زندانیـان قوی تر باشـد، در صـورت بروز مشـکل نیز بـا شـناختی کـه از زندانیـان دارنـد، زندانیـان راحت تر و بهتـر می توانـد بـه رفـع مشـکل بپـردازد و در نتیجه درگیری هـای کمتـری بیـن زندانیـان بوجـود خواهـد آمد.

۳. «**ابعـاد کلـی و جمعیت زنـدان**»: توافـق جمعی بـر این مسـاله وجـود دارد که ابعـاد زندان نباید بسـیار وسـیع باشـد ولی در زمینه ابعاد مناسب و استاندارد آن اختـلاف نظـر وجـود دارد. می تـوان گفت که مسـاحت یـک زنـدان تـا حدی وابسـته به نیـاز جامعه می باشـد. تاثیـر روانـی فضاهـای وسـیع بـر زندانـی و زندانیـان را نبایـد فرامـوش کـرد چراکـه بسـیار گسـترده در افراد حـس رعـب و وحشـت ایجـاد می-نماید. پیشـنهادات حداکثـر جمعیـت زندان بین ۱۰۰ الـی ۸۰۰ نفر متغیر اسـت. اگـر جمعیـت زندانیان بیـش ازین تعداد باشـد، توصیـه می شـود کـه زنـدان بـه بخش هـای مجـزا تقسـیم شـود و از تاسیسـات زیربنایـی و تجهیـزات واحـدی اسـتفاده کننـد، اکثر متخصصیـن بخش هایی بـا جمعیـت ۲۰۰ الـی ۴۰۰ نفر که در زیـر بخش هایی سـکونت دارنـد را توصیـه می کنند در زمینـه جمعیت زندانیـان در زیـر بخش هـا نیـز اختـلاف نظـر وجـود دارد. برخـی جمعیـت ۱۲ الـی ۲۰ نفـر تاکیـد دارنـد چراکـه جمعیـت محدودتـر، امنیـت وآرامش بیشـتری بـه همـراه دارد درگیـری و تخریـب گرایـی بـه حداقل می رسـد و رابطـه قوی تـری بیـن زندانیـان و زندانبان بـه وجـود می آید. جمعیـت معمول حـدودا ۴۰ الی ۵۰ نفـر می باشـد اگـر چـه متخصصینـی وجـود دارنـد که جمعیـت ۵۰ الـی ۷۰ نفـر را نیـز می پذیرنـد. در زمینه حداکثـر جمعیـت زیر بخش هـا کـه ۸۰ نفر می باشـد اتفـاق نظر وجـود دارد.

۴.«**فضـای زندگـی زندانیـان**»: در گذشـته، ازدحام جمعیـت در زندان هـا، شـرایط بسـیار نامطلوبـی برای زندانیـان ایجـاد می نمـود کـه بـرای کارمنـدان زنـدان

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

نیـز مشـکل بـود. مهم‌تریـن اثـر ازدحـام جمعیـت، فقـدان فضـای تنهایـی و خلـوت زندانـی و همچنیـن عـدم شـباهت فضای زنـدان بـه محیط و رفتـار عادی زندگـی انسـان‌ها می‌باشـد. فضـای تنهایـی فرصتـی بـرای خودارزیابـی زندانـی بوجود می‌آورد. این شـرایط بـه الگوی سـکونتی زندانیـان (فضای واحد یـا اتاق‌های مجـزا) و تراکـم (تعـداد زندانیـان سـاکن در هـر واحـد سـطح) بسـتگی دارنـد. الگوهـای سـکونتی زندانیـان متفـاوت انـد و هـر کـدام دارای محاسـن و معایبـی می‌باشـند.

الـف) سـلول تـک نفـره: سـلول‌های تـک نفـره فضای خلـوت مطلوبـی برای شـخص زندانـی فراهـم می‌کند ولـی مطالعات انجام شـده نشـان می‌دهند کـه تنهایی بیـش از حـد می‌تواند تاثیـری منفی بر روحیـه زندانی داشـته باشـد. از نظـر اقتصـادی نیـز هزینـه سـاخت سـلول‌های تـک نفـره بسـیار بـالا اسـت و مقـرون بـه صرفـه نمی‌باشـد. بـا توجـه به تاثیـرات مخـرب روحی روانـی، در سـال گذشـته حـذف سـلول‌های انفـرادی صـورت گرفت.

ب) سـلول دو نفـره: سـلول‌های دو نفـره موفق‌تـر از سـلول‌های تـک نفـره بوده‌انـد. در عیـن حـال کـه شـخص زندانـی فضـای محرمیـت و تنهایـی مناسـبی دارد، کلا ارتبـاط اجتماعـی او قطـع و دچـار خطـر نمی شـود.

ج) سـلول سـه الـی شـش نفـره: در ایـن سـلول‌ها، محرومیـت و خلـوت زندانـی کمتـر از سـلول‌های دو نفـره می‌باشـد. حتـی اگـر سـرانه فضـای هـر زندانـی در طراحـی چنیـن سـلول‌هایی مطـرح و رعایت شـود، زندانـی از ازدحـام و حـس شـلوغی رضایـت نخواهـد داشت.

د)خوابـگاه جمعی: نتیجه مطالعات اخیر نشـان داده‌اند کـه تاثیـرات منفـی خوابگاه‌هـای جمعـی ۱۰ الـی ۱۲ نفـره از سـلول‌های تـک نفـره، دو نفـره و سـه الـی شـش نفـره بیشـتر اسـت چراکـه درگیری‌هـای بیـن گروه‌هـای مختلـف فرهنگی، نـژادی و عقیدتـی بوجود می‌-آیـد و بـه ایجـاد فشـارهای روحـی در زندانیـان منجـر می‌شـود. جداسـازی فضـای خوابگاه‌هـای جمعـی توسـط جداکننده‌هـای متحـرک نتیجـه‌ی مثبتـی داشـته اسـت و تقریبـا در حـد یـک اتـاق یک نفـره و دو نفـره برای زندانی فضـای محرمیت و تنهایی فراهـم می‌نمایـد. بـا مقایسـه خوابگاه‌هـای جمعـی و دیگر سـلولها مشـخص شـده اسـت که زندانیان ساکن در خوابـگاه جمعـی رفتـاری نامناسـب‌تر نسـبت بـه زندانیـان سـاکن در سـلول‌ها داشـته‌اند و رابطـه‌ای میـان تراکـم جمعیـت و خشـونت ثابـت شـده اسـت.

۵. «**سـلول‌ها**»: تجربـه نشـان داده اسـت کـه هرچـه فضـای زندگـی زندانـی بـه یک اتـاق معمولی شـباهت پیـدا کنـد از لحـاظ ابعـاد، تناسـبات و تجهیـزات تاثیر بهتـری بـر شـخص زندانـی خواهد داشـت کـه منظور کاهـش میـزان خودکشـی در سـلول‌ها و فراهـم آورد فضایـی انسـانی بـرای زندانیان اسـت. سـازمان خدمات زندان‌هـای انگلسـتان یـک سـلول امـن براسـاس اسـتانداردهای سیسـتم توجیهـی طراحـی زنـدان (P.D.B.S) طراحـی نموده اسـت. این سـلول به گونه‌ای طراحی شـده اسـت کـه آرامش بیشـتری بـرای زندانی بـه ارمغـان بیـاورد. تمامی عناصر تشـکیل دهنـده این سـلول تحلیل و مبلمـان و تجهیـزات آن از مصالح گرم و در عیـن حالـت مسـتحکم انتخـاب شـده اسـت. این سـلول دارای تخـت خـواب، سـرویس بهداشـتی، میـز تحریـر و کمـدی بـرای نگهـداری وسـایل شـخصی زندانـی می-باشـد. پنجـره‌ای بـرای نفـوذ نـور طبیعی و همچنیـن پنجـره‌ای کوچـک در در ورودی جهـت کنتـرل زندانیـان تعبیـه می‌شـود. به منظـور نقاط کور و بـدون دیـد که در سـلول وجود دارنـد، آیینه‌هایی در گوشـه‌های دیوارهـا نصـب می‌شـود.

۶. «**مصالـح**»: مطالعـات علـوم رفتـاری بـه ایـن نکته اشـاره دارد کـه اگـر در مکانـی نیـت بازپـروری وجـود دارد، بکارگیـری مصالـح نـرم در داخـل سـاختمان توصیـه می‌شـود، مانند موکـت، درهای چوبی، کاشـی و غیـره در نتیجـه زنـدان بـه محـل تعلیـم، معاشـرت و همچنیـن مفیـد بـودن تبدیـل می‌شـود. قابـل ذکـر اسـت کـه چنین محیـط دوسـتانه‌ای به عملکـرد بهتر

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

کارمنـدان زنـدان نیـز منجـر می شـود.

۷.**«ادراک محیطـی»**: هیچ گونه توجیهی بـرای طراحی تجهیـزات نامطلـوب و یـا انتخـاب رنگ هـای کـدر، روشـنایی ناکافی و مصالح خشـن و سـرد بـرای زندانی کـه هـدف آن اصـلاح و تربیـت مجرمیـن می باشـد، وجـود نـدارد. تمامـی ایـن مـوارد نتایـج نامناسـبی بـه همـراه خـود دارنـد چرا کـه حس امیـدواری و اشـتیاق بـه بازگشـت بـه اجتمـاع را، در زندانی از بیـن می برند. چنین خشـونتی سیسـتم کیفـری، جامعـه را نیز مبتلا می سـازد، حیاط هـای سـرد سـیمانی محصور شـده با سـلول ها کـه از پنجـره سـلول ها زباله بـه داخل حیاط انداخته شـده اسـت را می تـوان به گونه ای مناسـب تر طراحـی نمـود تراس بنـدی، لنداسـکیپ نـرم و چمـن کاری شـده کـه هـم کارمنـدان زنـدان و هـم زندانیـان از آن لـذت ببرنـد. اهمیـت طراحـی لنداسـکیپ زندان کمتـر از داخـل آن نمی باشـد و خـود می توانـد منشـا آرامـش باشـد. عوامل مختلفـی در ادراک محیطی تاثیر گذارنـد کـه بـه برخـی از آنان اشـاره می شـود.

الـف) «محرومیـت حسـی»: محرومیـت حسـی بـه معنـای محدودیت شـدید یـک یا چند حـس از حواس پنج گانـه می باشـد. اگر چـه تاثیرات محرومیت حسـی طولانـی مـدت هنـوز مشـخص نشـده، ثابـت شـده اسـت کـه یکنواختـی و خسـتگی ناشـی از بـی کاری و عـدم مشـغله زندانـی و فقـدان تنـوع در تخریب گرایی زندانیـان موثراند.

ب) «آسـایش حرارتـی»: آسـایش یـا فقـدان آسـایش حـرارت، عکس العمل هـای روانـی پیچیـده ای را بـه وجـود مـی آورد کـه عواملـی چـون دمـا، رطوبـت و تهویـه هـوا بـر آن موثرانـد. در یـک زنـدان، میـزان حرکـت زندانیـان، کیفیـت پوشـاک و کنتـرل شـرایط هوایـی آسـایش حرارتـی دخیل اند. اثبات شـده اسـت کـه شـرایط هوایـی گـرم و بـا تهویـه نامطلوب هـوا به افزایـش خشـونت منجـر می شـود.

ج) «صـدا»: سـروصدا یکـی از شـایع ترین مشـکلات زندان هـا می باشـد کـه حتـی در زندان هـای جدیـد نیـز رخنـه کرده اسـت. در این محیط، برقـراری ارتباط مشـکل می شـود، گفتگوهـا بـا صـدای بلنـد صـورت می گیـرد و خـواب زندانیـان آشـفته و نـاآرام می گردد کـه همـه و همـه باعث ایجـاد فشـار روحـی و ناراحتی در زندانیـان می شـود. تحقیقاتـی صـورت گرفتـه و حاکـی از ایـن مطلـب هسـتند که افـراد در شـرایط پر سـروصدا بیشـتر از افراد در شـرایط کم صدا، خشـونت از خـود نشـان می دهند. سـکوت مطلق هـدف طراحی آکوسـتیک یـک فـرض نیسـت بلکـه هـدف فراهـم نمـودن محیطی اسـت کـه دارای صوت زمینـه متعادل و نـه بلنـد و آزار دهنده باشـد و همچنین افـراد بتوانند در حـد نیاز بشـنوند. صـدای صحبت عـادی عادی بین ۵۰ تـا ۷۰ دسـی بـل و صـوت زمینـه مابیـن ۲۵ تا ۳۵ دسـی بل می باشـد. تـراز صوتـی در فضـای خوابگاهی زندان هـا در زمان هـای مختلف روز متفاوت می باشـد. در زمـان خـواب زندانیان تـراز صوتی حدودا ۴۵ دسـی بـل و در هنـگام روز و فعالیـت زندانیـان ایـن عـدد بـه ۷۵ دسـی بـل می رسـد کـه در آن زمـان صـوت زمینه بیـن ۳۵ تـا ۴۵ دسـی بـل می باشـد. کنتـرل سـرو صـدا بایسـتی از طریـق جـذب صـوت و تفکیک صوت فضاهـای مختلـف صـورت گیـرد. انتقال صـدا از طریق سـقف، دیـوار و کـف را می توان از طریق بـه کارگیری مصالـح همگـن و سـنگین کنترل نمـود. بـرای کاهش تـراز صوتـی در فضـای روزانـه زندانیان، نصب سـقف و پانل هـای آکوسـتیک و موکت که میـزان جذب صوتی بالایـی دارد، توصیـه می شـود.

د) نورپـردازی و دیـد و منظـر: تاثیـرات قطـع ارتبـاط بصـری انسـان بـا محیـط بیرونـی می توانـد نتایـج مخربـی در روان انسـان داشـته باشـد، تـا جایی کـه می توانـد منشـا اضطـراب و افسـردگی شـود. بـا وجود این کـه در بنایـی چون زنـدان ارتفـاع پنجره ها محدود و دارای ضوابـط خاصـی می-باشـد. بـا ایـن وجـود بـه طراحـی فضـای باز زنـدان و کیفیت آن تاکید شـدیدی می شـود ماننـد اسـتفاده از دیواره هـای شیشـه ای در زنـدان اتریـش. بـا توجـه بـه عملکـرد خـاص زندان ها، طراحـی سیسـتم نورپـردازی و کنتـرل نـور طبیعـی بسـیار حسـاس می باشـد. نـور می توانـد مکان هـای

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

بـا عملکـرد مختلـف را تعریـف مصالـح و خصوصیـات جداره‌هـا را تقویـت، رفـع خسـتگی و یکنواختـی و سلسـله مراتـب بصـری در فضـا ایجـاد کنـد. مبحـث نورپـردازی شـامل تامیـن نـور طبیعـی، نورپـردازی داخلـی و نورپـردازی خـارج بنـا می‌باشـد.

• «نـور طبیعـی»: در طـول چنـد دهه اخیـر تامین نور طبیعـی همـواره عامـل مهمـی در طراحـی زندان‌هـا بـوده اسـت. آزمایشـات بسـیاری در زمینـه تاثیـرات روانـی فضاهـای فاقـد نور طبیعـی صورت گرفته اسـت و بـه ایـن نتیجـه رسـیده‌اند که پنجره تنهـا یک عنصر تجملاتی نیسـت بلکـه عدم برقـراری ارتبـاط با محیط بیرونـی منشـا فشـار روحی و افسـردگی می‌باشـد.

• «نورپـردازی داخلی»: زنـدان دارای مکان‌های متعدد بـا عملکردهـای گوناگونی می‌باشـد که هرکـدام آن‌ها نیـاز و ضوابـط نورپـردازی متفاوتـی دارد. در فضـای خوابگاهـی زندانیـان، تاسیسـات نورپـردازی بایسـتی مقـاوم و غیر قابل شکسـتن باشـد و به سـقف یـا دیوار نصـب گـردد. بهتریـن نـوع نورپـردازی بـرای چنیـن مکانـی لامـپ مهتابـی کم‌مصرف می‌باشـد که توسـط نگهبانـان بخش و یا دسـتگاه خودکار کنترل شـوند. در هـر محیطـی نـور قابـل اسـتفاده از دیـوار، سـقف، کف و سـایر سـطوح منعکـس می‌شـود. رنگ‌هایـی ماننـد سـفید و شـیری میـزان اسـتفاده از نـور را بـه حداکثـر می‌رسـاند. بـه کار بـردن رنگ‌هـای تیـره در سـطوح باعـث جـذب بیشـتر نوری کـه بـه آن تابیده می‌شـود می‌گـردد.

• «نورپـردازی خارجـی»: نورپـردازی محوطه بایسـتی بـه گونـه‌ای باشـد کـه دیـد را بـه حداکثـر برسـاند و شـامل نورپـردازی پارکینـگ، دسترسـی‌های پیـاده و مسـیرهای سـواره می‌باشـد. تمامـی تاسیسـات نورپردازی خارجی بایسـتی درخشـش متوسـط داشته باشـد و باعـث خیرگـی افـراد و یـا تجهیزاتـی کـه آن مناطـق را کنتـرل می‌کننـد نشـود.

ه) «طراحـی فضاهـای حسـاس»: فضاهـای حسـاس زندان شـامل بخش‌های پذیرشـی، ملاقات، اسـتراحت کارمنـدان و حمایـت از زندانیـان آزاد شـده می‌باشـد. یکـی از پرفشـارترین زمان‌هـای حبـس در زنـدان، زمـان پذیـرش می‌باشـد. در این زمـان، اولیـن برخورد مجـرم بـا زندان میسـر می‌شـود. ظاهرا این مـکان باید ایجـاد آرامـش و اطمینـان نمایـد تـا از حـس اضطراب شـخص زندانی کاسـته شـود. افـراد ملاقات کننـده در محیـط زنـدان کمـی حـس ناراحتـی خواهنـد داشـت در نتیجـه فضـای ملاقات‌کننـدگان بایسـتی مکانـی دعوت‌کننـده، گـرم و صمیمـی باشـد. وجـود فضـای انتظـار راحـت، بخـش خدمـات مـددکاری و سـرویس بهداشـتی در این بخش الزامی اسـت. فضای اسـتراحت کارمنـدان بایسـتی محیطـی آرام و گـرم و مجهـز بـه وسـایل و امکانـات اسـتراحت و تفریـح آنـان باشـد چرا کـه اسـتراحت کارمنـدان و نگهبانان زنـدان ارتباط مسـتقیمی بـا نحـوه عملکرد و برخـورد آنان با مسـائل زندانیـان دارد.

و) «وجهـه و نمادگـری زنـدان»: نمـای خارجـی یـک زنـدان حـاوی پیغام‌هـای مهمـی می‌باشـد، از یـک طـرف وجهـه و ظاهـر یـک زندان بایسـتی بـه گونه‌ای محکـم باشـد و بـه جامعـه اطراف حـس اطمینـان القا نماید و آن‌را از این مسـاله مطمئن سـازد که در داخل ایـن مـکان، قانـون کیفـری اجـرا می‌شـود. از طـرف دیگـر، ظاهر بنـای زندان بایـد برای بیننـده قابل قبول باشـد و در او حـس پذیـرش افـرادی کـه از ایـن مکان آزاد می‌شـوند، ایجـاد نمایـد. تجربـه نشـان داده اسـت کـه یک وجهه خشـن و خشـک باعث ایجـاد رفتارهای منفـی نسـبت به زندان می‌شـود و بالعکـس، یک نمای نـرم، میـزان پذیـرش اجتماعـی را بالا برده اسـت.

ز) «عرصه‌هـای مختلـف زنـدان»: بـا در نظـر گرفتـن عملکردهـای مختلـف زنـدان، می‌تـوان تمامـی فضاها را بـه سـه عرصـه تقسـیم نمـود. ایـن عرصه‌ها شـامل عرصـه زندانیـان، عرصـه کارمنـدان زنـدان و عرصـه ملاقات‌کننـدگان هسـتند.

• «**عرصـه زندانیـان**»: ایـن بخـش مهم‌تریـن و حسـاس‌ترین قسـمت زنـدان می‌باشـد و بایـد مجهـز بـه سیسـتم امنیتـی دقیقـی گـردد. این بخش شـامل فضاهـای خوابگاهـی و سـلول‌ها، اصلاحـی و تربیتـی

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

(آموزشی، ورزشی و فرهنگی) بهداری، کارگاهی و مراقبت پس از خروج می باشد.

•**«عرصه کارمندان»**: در این عرصه از زندان، رعایت مسائل امنیتی نسبت به بخش نخست در درجه دوم قرار می گیرد. این عرصه شامل قسمت های اداری، پذیرش خدمات و پشتیبانی، حفاظتی و محل استراحت و زندگی زندانیان می باشد.

•**«عرصه ملاقات کنندگان»**: این بخش قبل از بخش زندانیان واقع می باشد که بعد از مرحله کنترل، امکان دیدار توسط خانواده با زندانیان انجام شود. فضاهای تشکیل دهنده این عرصه شامل ملاقات تلفنی، حضوری و خصوصی می باشد.

منابع و ماخذ

احقر، منوچهر (۱۳۸۵) پیشینه تاریخی و آثار باستانی همدان، انتشارات آفرین.

بکائی، شیخ محمدحسین (۱۳۷۴) کتاب نامه بزرگ قرآن کریم، نشر قبله.

بنیاد امانی، محمود (۱۳۷۷) امنیت و جرم خیزی در شهر، ترجمه حسین صداقت، نشریه مطالعات جغرافیای شهری، نشر پردازش گستر.

بواندیا فرناندوگومز (۱۳۸۰) جرائم شهری: گرایشها و روشهای مقابله با آنها، ترجمه فاطمه گیوه چیان، تهران، دفتر پژوهشهای فرهنگی.

بوزان، باری (۱۳۷۸) مردم، دولت ها و هراس، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، انتشارات پژوهشکده، تهران.

پیرنیا، حسن (۱۳۶۲) تاریخ باستانی ایران، تهران، انتشارات دنیای کتاب.

دانش، تاج زمان (۱۳۶۹) مجرم کیست؟ جرم چیست؟، نشر نور.

ربیعی، علی (۱۳۸۳) مطالعات امنیت ملی؛ تهران: انتشارات دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه.

رضازاده، راضیه (۱۳۸۰) بحران ادراکی- رفتاری در فضای شهری، ماهنامه شهرداری‌ها، ویژه‌نامه شماره ۵.

ستوده، هدایت الله (۱۳۷۸) آسیب شناسی اجتماعی، ۱۳۷۸.

شاملو، سعید (۱۳۷۰) روانشناسی بالینی، تهران، انتشارات رشد.

شریعتمداری، احمد (۱۳۷۲) شرح و تفسیر لغات قرآن بر اساس تفسیر نمونه، ج ۱، موسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی.

صالح ولیدی، محمد (۱۳۷۲) حقوق جزای عمومی، انتشارات سمت، چاپ دوم.

صالحی، اسماعیل (۱۳۸۷) ویژگی های محیطی فضاهای شهری امن، تهران، مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.

صمدی، جمیل (۱۳۸۴) امنیت اجتماعی در سنندج، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه شناسی، تهران، دانشگاه تهران.

عبدی، عباس (۱۳۸۳) آسیب شناسی اجتماعی، تاثیر زندان بر زندانی با همکاری و مشارکت مهران سهراب زاده، تهران، انتشارات نور.

عمید (۱۳۴۵) فرهنگ عمید، جلد اول، انتشارات جاویدان علمی.

عمید زنجانی (۱۳۶۷) فقه سیاسی، ج ۳، حُقوق بین الملل اسلام، تهران، انتشارات امیر کبیر.

فوکو، میشل (۱۳۷۹) ایران روح یک جهان بی روح، ترجمه نیکو سرخوش، تهران، نشر نی.

فوکو، میشل (۱۳۹۰) مراقبت و تنبیه، ترجمهٔ نیکو سرخوش و افشین جهان دیده، تهران، نشر نی.

قائمی، علی (۱۳۶۸) آسیب ها و عوارض اجتماعی، انتشارات امیری.

کی نیا، مهدی (۱۳۴۶) علوم جنایی، انتشارات دانشگاه تهران.

کیائی، حسین (۱۳۸۱) بازداشت موقت و تبیین مبانی فقهی و حقوقی آن، استاد راهنما عبدالعلی توجهی.

مبارکی، داوود (۱۳۷۵) پژوهش اجتماعی، پایان نامه ارشد، دانشگاه شهید بهشتی تهران.

مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

درمانی زنجان، ۱۳۸۲، شماره ۴۵.
یثربـی، نویـد (۱۳۷۴) ندامتگاه و مرکز بازپـروری زنان، پایان نامه ارشـد، اسـتاد راهنما محمد نصیـری انصاری، دانشـگاه تربیت مدرس.
---- (۱۳۷۲) آیین نامـه زندان هـا و اقدامـات تأمینـی مصـوب، سـازمان زندانها.
Carmona, M. (2001) Sustainable Urban Design - A Possible Agenda, In (eds.) Layard, A., Davoudi, S., and Batty, S., Planning for a Sustainable Future Carmona, M; Health T; and Ties dell S (2003) Public places Urban spaces, New York: Architectural press
Fairweather, L& Mc Conville,s., 2000,prison Architecture_policy, design and experience,Architectural press.
Ferri, E., La socialogie criminelle paris, 1908 Phillips,T.S.& Griebel, M.A., 2003,Building Type Basics for Justice Facilites,wiey, 1966. Stefani, G.& Levasseure, G.& Jambu-Merlin, R,1978.
Catton, C. (1993) "Crime Prevention and Sustainable Development", Open House International, 24(1), pp. 33-40.
Collin (1997) Indicators for the Strategy for Sustainable Development, New York, NY: Vintage Books.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

مدیریت شهری
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۰ پاییز ۹۴
No.40 Automn 2015

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]